

Amerika na Slovensku

Obálka druhého čísla Romano nevo l'il napovedá, že Ameriku môžeme mať aj na Slovensku. Samozrejme, nie doslovne. Štefan Vavrek sa stal poslancom Národnej rady Slovenskej republiky za stranu MOST-HÍD. V novodobých dejinách Slovenska je to druhý rómsky poslanec parlamentu. Prvým bol Peter Pollák (OĽaNO) vo volebnom období 2012 – 2016. Gemerský Obama zložil poslanecký sľub 11. septembra slovami: „Sľubu-

jem na svoju česť a svedomie vernosť Slovenskej republike. Svoje povinnosti budem plniť v záujme jej občanov. Budem dodržiavať Ústavu a ostatné zákony a pracovať tak, aby sa uvádzali do života.“

Aj keď niektorí môžu mať obavy, že bude presadzovať záujmy hlavne na južnom Slovensku, v profile poslanca národnej rady má uvedenú rómsku národnosť. V rozhovore prezrádza, aké sú jeho priority a plány

počas vykonávania poslaneckého mandátu. Svoj názor, očakávania a požiadavky na nového poslanca vyslovili v rozsiahlej ankete aj čitatelia novín.

V čísle sa dozvieme o Olge Fečovej z Čiech, ktorá si svoje sny začala plniť až na dôchodku. Je dôkazom toho, že ak človek skutočne chce, veci dokáže meniť aj vo vyššom veku a byť zároveň silným príkladom pre mladých ľudí.

Prostredníctvom fotografií Rómov z päťdesiatych rokov minulého storočia sa rozlúčime s významnou českou etnografkou Evou Davidovou, ktorá nás opustila v septembri. Knihu Rómovia na Slovensku sme vydali v roku 2012 a ak by ste o ňu mali záujem, je u nás k dispozícii.

Želám vám príjemné čítanie.

*Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo l'il*

O prevencii kriminality diskutovali v marginalizovaných rómskych komunitách

Poprad, 8. októbra – O nevyhnutnosti spolupráce na všetkých úrovniach a navrhovaní efektívnych opatrení diskutovali na Mestskom úrade v Poprade terénni sociálni pracovníci, policajní špecialisti, zamestnanci Úradu splnomocnenca vlády SR a zástupkyňa odboru prevencie kriminality kancelárie ministerky vnútra SR.

Cieľom stretnutia bola výmena informácií, poukázanie na problémy a návrh konkrétnych opatrení na elimináciu týchto problémov. S nimi sa stretávajú terénni sociálni pracovníci z okresov Spišská Nová Ves, Levoča, Gelnica, Poprad, Kežmarok, Stará Ľubovňa a Brezno.

Elena Buksová prítomných informovala o činnosti odboru prevencie kriminality a o tom, že jeho aktivity majú „široký záber“. Ďalej poukázala na Národný projekt Zlepšenie prístupu obetí trestných činov k službám a vytvorenie kontaktných bodov pre obeť. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Všetci prítomní vyjadrili záujem o organizáciu takýchto stretnutí pre výmenu skúseností, ako aj informácií o činnostiach, ktoré jednotlivé inštitúcie realizujú. Aktivity v oblasti prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti majú pozitívny a efektívny účinok len vtedy, ak sú pripravované systematicky a koordinovane na základe potrieb obyvateľov.

(red/TS)

V obciach s prítomnosťou rómskych komunít vybudujú a zrekonštruujú škôlky

Bratislava, 5. októbra – Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky ako sprostredkovateľský orgán pre časť operačného programu Ľudské zdroje (OP LZ) vyhlásil výzvu zameranú na výstavbu a rekonštrukciu materských škôl v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít, ktorá bude spolufinancovaná zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Na výzvu, ktorá je zameraná na výstavbu a rekonštrukciu materských škôl je vyčlenených 25 miliónov eur. Obce a mestá sa na projekte budú podieľať 5-percentnou spoluúčasťou. Do výzvy sa môžu zapojiť obce s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít (MRK) na celom území Slovenskej republiky okrem Bratislavského kraja, s cieľom odstrániť segregáciu a umožniť rovnaké podmienky pre inkluzívne vzdelávanie MRK. Výzva bola vyhlásená vo forme otvorenej výzvy.

Výzva bude podporovať výstavbu a rekonštrukciu materských škôl s dôrazom na rozšírenie kapacít minimálne o dvadsať percent, čím dôjde k zlepšeniu prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu a starostlivosti v ranom detstve v obciach s prítomnosťou MRK. Obec bude môcť pre účely zriadenia novej škôlky alebo presunutia kapacity existujúcej materskej školy do vyhovujúcich priestorov zrekonštruovať aj iný objekt pri zachovaní dvadsaťpercentného navýšenia kapacity v prípade presunutia existujúcej škôlky.

Nová výzva prináša v porovnaní s predchádzajúcou výzvou zníženie administratívnej náročnosti a zjednodušenie podmienok poskytnutia nenávratného finančného príspevku. Zároveň dochádza k zvýšeniu limitu optimálnych nákladov na jedno dieťa, zohľadňujúc cenový vývoj v stavebnom sektore.

Výzva pomôže mnohým rodičom, ktorí majú problém s umiestnením svojich detí kvôli obmedzeným kapacitám materských škôl alebo z dôvodu neexistencie materskej školy, a tiež vytvorí podmienky pre lepšiu prístup detí zo všetkých skupín obyvateľstva k predškolskému vzdelávaniu. Vďaka poskytnutému vzdelaniu a získaniu základných zručností a návykov bude pre deti, vrátane detí z MRK, umožnený plynulejší nástup do prvých ročníkov základných škôl.

„Sociálne zručnosti sa deti najlepšie naučia a precvičia v interakcii s inými deťmi. Zameranie sa na predškolskú výchovu detí bude mať zásadný vplyv na ich ďalší vývoj a úspešné vzdelávanie na primárnom stupni. Podchytenie základných hygienických návykov, dennodenný harmonogram činností v škôlkach, predškolská príprava a iné aktivity sú hlavným predpokladom na zvládnutie primárnej školskej dochádzky, čo vytvára dôležitý predpoklad pre inklúziu MRK,“ povedala generálna riaditeľka sekcie európskych programov Adela Danišková.

(red/TS)

Prezident navštívil Sabinov, diskutoval o nezamestnanosti a Rómoch

Sabinov, 18. októbra – Prezident Andrej Kiska pracovne navštívil Sabinov, kde rokoval s vedením mesta, diskutoval so študentmi Spojenej školy Sabinov a navštívil mliekarenský závod Milk-Agro. Počas prechádzky Sabino-
vom navštívil aj miesta, ktoré sú spomienkou na nakrúcanie oskarového filmu Obchod na korze.

V diskusiách sa prezident venoval témam nezamestnanosti a rómskych komunít. Ako povedal, neriešenie problémov v týchto oblastiach prispieva k nárastu preferencií extrémistov.

„Treba zabezpečiť, aby deti pred školou chodili do škôlky, aby mali zabezpečené vzdelanie. 56% neza-
str. 3 >>>

Za Evou Davidovou

V uplynulých dňoch nás opustila Eva Davidová, romistka, etnografka, historička umenia a fotografka, ktorá sa od polovice 50-tych rokov venovala štúdiu kultúry a života Rómov v Čechách, na Morave a na Slovensku.

Narodila sa 28. decembra 1932 v Prahe. Po skončení stredoškolských štúdií nastúpila na Filozofickú fakultu Univerzity Karlovej do odboru Etnografia – dejiny umenia.

Ešte ako študentka začala chodiť do rómskych rodín. Pre český rozhlas si zaspomínala: „*A na Slovensku jsem poprvé přišla do osady, do Polomky na Horebroni, protože jsem jezdila do té velké gadžovské osady, to byla taková národopisná vesnice. Já jsem si jako studentka národopisu myslela, že třeba tam o nich budu psát diplomku... To jsem o Romech ještě nic nevěděla. A při své druhé návštěvě, to bylo v zimě v roce 1954... Všude plno sněhu. A já jsem šla na konec, na druhé straně za tratí jsem viděla, že tam jsou ještě takové malé domečky dřevěné – já jsem tam přišla. A vůbec nevěděli, kdo jsem, co jsem. Ani se nepatli. A pozvali mě hned dál. A hned říkali: 'A nejsi bládná?' – To je typické pro Romy. Říkali: 'Na sal bokbali?' – A to jsem ještě vůbec neuměla nic romsky. Nerozuměla jsem. A s takovým otevřeným srdcem a duší, kterou mi hned ti první Romové, které jsem poznala, ukázali. Tak mě to tam oslovilo.*“

Po skončení štúdia sa venovala rôznym aktivitám, ale poznať život Rómov ju lákalo. Pri opakovaných cestách do rómskych osád začali vznikať jej prvé fotografie, ktoré majú nezameniteľnú atmosféru, ale aj dokumentačnú hodnotu. V roku 1959 sa jej podarilo zachytiť rodiny olašských Rómov pri násilnom usadení. Celý život chodila s fotoaparátom a svojím celoživotným dielom sa zaradila medzi českú fotodokumentaristickú špičku napriek tomu, že fotografiu ako odbor nikdy neštudovala. Sama na túto tému povedala: „*Za deset korun jsem mohla jet nočním vlakem z Prahy až do Košic. Jen batůžek, potom i fotoaparát. Ale fotila jsem, až když jsme se poznali, až když mě Romové přijali. Ne tak, jak dneska jezdí někteří lidé. Udělají cvak-cvak. A vůbec je nezajímá, kdo tam stojí. To nikdy. Nikdy.*“

V roku 1960 sa rozhodla odísť do Košíc a prijať miesto metodičky v Krajskom metodickom kultúrnom stredisku pri východoslovenskom Krajskom národnom výbore v Košiciach, kde mala na starosti „občanov cigánskeho pôvodu“. Zamestnanie jej umožnilo realizovať vlastné výskumy a spoznávať kultúru a život v rómskych osadách. V roku 1961 publikovala výsledky výskumov v štúdii *K způsobu bytvaní v cigánských osadách východního Slovenska*. Svoje pôsobenie v Košiciach zavŕšila autorskou výstavou *Cigáni východního Slovenska kdysi, dnes a zajtra*.

Poznatky z tohto obdobia sumarizovala do populárno-vedeckej monografie *Bez kolíb a bez šiatrov*, ktorá vyšla v roku 1965 v Košiciach. Publikácia právom zaujíma popredné miesto v československej romistike.

Aj po návrate do Prahy sa neprestávala zaujímať o Rómov. V čase Pražskej jari bola prijatá do Sociologického ústavu SAV, kde spolu s Milenou Hübschmannovou pracovali v národnostnom oddelení.

V roku 1976 sa presťahovala do Českého Krumlova, kde až do roku 1991 pôsobila vo vlastivednom múzeu. Záujmu o Rómov sa nevzdávala, realizovala naďalej terénne výsku-

my a publikovala viaceré články a štúdie. Koncom 80-tych rokov v Českokrumlovskom múzeu v spolupráci s Ústavom pre etnografiu a folkloristiku ČSAV pripravila výstavu *Cikáni – romské etnikum v Československu*, kde uplatnila najmä fotografie zo svojich dlhoročných výskumov.

V roku 1991 stála pri zrode Muzea romskej kultúry v Brne, v ktorom pôsobila celé desaťročie ako odborná pracovníčka. V roku 1997 vydala svoju ďalšiu monografiu *Cesty Romů – Romano drom 1945 – 1990*.

V posledných desaťročiach boli jej fotografie z rómskych osád viackrát samostatne aj kolektívne vystavované, napríklad v roku 2001 v Prahe a Plzni, 2002 v Brne, 2004 v Martine a v roku 2015 v Bratislave.

Výbery z fotografií vyšli aj knižne, a to v roku 2001 *Romové ve fotografii Evy Davidové* a v roku 2012 pod názvom *Rómovia na Slovensku*. Jej snímky sú vysoko oceňované, pretože sú svedectvom novodobej histórie Rómov v Československu, pohľadom do rómskych rodín a komunít. Vznikali nie z túžby po senzácii, ale zo snahy porozumieť a pochopiť. Väčšina ľudí, čo mali tú česť poznať Evu Davidovú oceňovali to, že mala otvorené srdce a myseľ.

A na záver jedna z osobných spomienok. Mala som tú česť v roku 1996 spolupracovať na medzinárodnom projekte výstavy o Rómoch v strednej Európe v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti. Eva zastupovala Českú republiku. Bola z nás najstaršia a mala najviac skúseností, ale v žiadnom prípade sa nepresadzovala, ba skôr naopak. Ona bola tá, ktorá každú novú informáciu dychtivo prijíma-
la a chcela sa o všetkom dopodrobna rozprávať. Bola trochu nepraktická a svoje veci by si pozabúdala, ale veľmi priateľská a bez jej úprimného objatia alebo vystískania si tento projekt ani neviem predstaviť.

Text: Zuza Kumanová,
foto: Arne B. Mann

Štefan Vavrek: Buterutňi socijeta amen Romen musaj te likerel jekhtones le avrenca manušenca

♦ Na snímke nový poslanec parlamentu Štefan Vavrek (Most-Híd) skladá poslanecký sľub počas 34. schôdze parlamentu 11. septembra 2018 v Bratislave. FOTO TASR - Martin Baumann

Le Romenge kempel peskere šeralen andre politika. Andro agorutne berša pes e situacija vaš politikakeri zodpovednosť visarkerel andre romane komuniti. Hin amen romane starosta the poslanca andal gaveskere vibora, so hine kidne avri andal demokratikane kidňipena. Elšino čechoslovačikano prezidentos T. G. Masarik pal demokracija phenďa: „E demokracija nane pal oda kana jekh avreske rajinel, vaj oda e buťi kana te zaarakhel e čačalipen the e čačalipen pes zathovel pedal humanita“. Vašoda pal ala meti pes zathovkerela o Štefan Vavrek, so hino prekal čirlatuňipen dujto romano politikos, so pes dochudňa andre Narodno rada vaš Slovakijakeri republika. La redakcijaha Vaš Romano Nevo lila pes jepašalila le peskere gondolipenca pedal akanutňi Romengeri situacija the jekh laveha sthodiľa peskere meti, savenca peske zabešela andre narodno rada.

Savo hino tumaro džiduno rozvakeriben?

Me ulilom andre Rimavsko Sobota, bazutňi škola agorisaliľom andre Rimavska Seč. Jekhtones me man dochudňom pre športovo maškarutňi škola andal Rimavsko Sobota, ale pal jekh beršeste me pregelom andro Tornaľakero gimnazijum. Kana agorisaliľom, pre jekhvar man na ile pre uči škola Nitrata, vašoda mange diňa e daj the o dad peske te kidel avri: Sikhhaviben Kašate, vaj buťi. Jekh školakero berš me sikhľuvas Kašate, ale palis me mek jekhvar prihlasindom pre Univerzita Konštantina Filozofa Nitrata, kaj lačhes agorisardom magistersko sikhaviben vaš matematika the etikano avrilikeriben.

Pal miro dadeste somas dujto učitelis andre famelija. O dad kerelas 35 berš sar učitelis the andal oda 25 berš sar direktoriskero zastupcos andre Bazutňi škola vaš Rimavsko, vašoda andre man dojekhvar sas školakeri pachota the atmosfera. Pherďarda mange miro suno. E daj hiň sikhadi sar suvlardi, ale dži adadives butarel sar pratišaguňi. Hin man jekh pheň the oj hiň učiteľka pedal školkakero sikhaviben the dživel andre Ungrikakero them.

Kana agorisaliľom miro sikhaviben pre uči škola, jekh berš sikhavavas pre zapadno Slovakija andro Jelencos. Pre ada vacht man hin but šukar leperibena. Maškar oda amen jekhetanes la romňaha the aver romane učiteľenca zathodľam manuškano sphandľipen Ternipe, kaj sthodom elšino sikhavibnaskero centros Tanoda andre Slovakija. Prekal ada sikhavibnaskero centros me visardom pale khere andre Rimavska Seč the zachudňom te sikhavel andre Bazutňi škola Tornaľate.

Andal beršeste 2013 me ačhiľom sar treneris vaš školakere čhave andro foros. Dojekhvar man sas pašes ko fotbal, vašoda hoj the o dad treňinelas fotbalos andro Rimavska Seč the avrilikerďa but telentovana čhaven andal o gav. Vašoda me gefom dureder pal leste andre adi buťi. Andro berš 2014 man o manuša kidne avri sar starostas andre Rimavska Seč vaš soste lenge sthovav miri bari dzeka. Adaj zachudňom peskeri politikakeri karijera. Andal berš 2016 zachudňom te kerel pro Splnomocňencoskero urados pedal romane komuniti the 11. septembroste me ačľom poslanecoste andre Narodno rada vaš Slovakijakeri republika. Hin man romňi the trin šukar murša.

Save ambicijenca džan andre Narodno rada?

Andre ada kidňipnaskero kotor som ča jekhto korkoro Rom andro parlamentos. Prekal oleste, hoj amen andre Slovakija džvel buter sar 400-ezer, oda igen čino. Ada savoro me likerav sar peskero baro solachariben. But ňipi vakeren pal oda, hoj zaterďuvav ča le ungrika Romen andre Slovakija. Me pre ada avka na zadikhav. Čačes, hoj me ulilom om andal južno Slovakija the miri elšini čhib hiňi ungrikaňi. Akana nane vacht te rodel diferenciji the jepašarel pes pro kotora. Oda man sphandľarel pedal savore Roma, so džven andre Slovakija. But problemi, so but phares dope-ren pro Roma, hine jekhetane pedal amen savoren. Džanav, hoj anglal mande hino ča jekh berš the vajsave čhona. Vašoda kotor kerava savoro pedal oda, aj prekal mande predžan romane interesa the romano džvipnaskero zadikhiben andre Slovakija pre jekhuči urovňa. Sam dujto jekhbareder cikňiben andre Slovakija, ale dojekhvar amen čno šundol the dojekhvar man hin šuňiben, hoj na sam jekhtones thode pre jekh urovňa pedal diskusija. Miri meta hiňi te avel pre jekhto urovňa, na rodkerel dokeribena the zathovel pes pre sistematikane visarkeribena, save šegitine-na amenge savorenge. Bijo oleste savo povodos kas hin.

Save temi avena pedal tumende jekhzorale the anglunes lenge dena merkišagos?

Profesijnones man šunav sar učitelis the treneros. Jekhzoraleder tema pedal mande sikhaviben the bijoškolakere aktiviti pedal čhave. Pro urados pes imar dureder zachudel povinno anglalškolakero zachudňipen. Andre Slovakija amenge chibalinel andal beršeste 1997. Akanutnes hiňi ajsi situacija, hoj andre školki phiren buter sar 90% gadžikane čhave the ča 30% romane čhave. Akana probalinen tumenge te zadikhľarel, hoj ala 30% nane hine čhave andal zamukhle romane komuniti. Avka hoj le čhavege, so lenge kempel jekhbuter pes te zachudel andre škola, ada zachudľipen na resen. Našti šaj amen čudalinas, hoj andre škola peren tele. Jekhto urovňa nane pedal savorenge thodi jekhetanes. Vašoda me kamav te jekhetaňarel adi urovňa prekal sikhaviben the oda pedal mande jekhinteresno phučiben. Oda oleha hino sphandlo the miro elšino čačipnaskero prithoviben, so leha kamas the gindarkerel likeriben pedal ola školi, kaj phiren o čhave andal čoripnaskere thana. Palis amen interesinas pal oda, hoj kamas te visarkerel likeribnaskero sistemas avka, aj te jekhbuter šegitinel le školenge, aj te zachudel te zalel asistenten andre školi (jekhfeder romanen) the fameliji le čhavenca te zorasalol ča jekhčineder.

Aver sikhavibnaskeri tema pes zathovel pre oda, sar te agorisalol povinno školakero phirkeriben. Na gondolinav mange, hoj oda čačikanas, aj o školakero čhavo šaj agorisalol peskero školakero phirkeriben imar pre bazutňi škola. Aj pes ada savoro ačhol vajsar, jekh hino čačes, hoj naagorisalutňi bazutňi škola leske ela andro tajsaskero kotor pre ňisar. Le čhavege kempel povinones te predžal andre maškarutňi škola the školi bi majinenas te chudel love vaš peskere absolventi. Akanutnones na das le školenge zathodi motivacija te avrilikerkerel le absolventos, akanakes dosc, kana hi-

mestnaných tu nemá ukončenú ani základnú školu. Bez vzdelania sa nedá získať práca. Každé dieťa má mať šancu dostať sa z kruhu chudoby, a preto sa musíme zamerať na vzdelanie,“ povedal prezident. Druhým problémom sú podľa prezidenta nelegálne postavené domy. „Treba sa zamerať aj na riešenie tejto problematiky. Ďalším problémom je, že zamestnávateľia nechcú prijať niektorých absolventov aj školy, ktorú som navštívil, a to len preto, že sú Rómovia. A to musíme v našej krajine zmeniť,“ upozornil. (red/TS)

Na rómsku tému treba podpredsedu vlády, tvrdí prezident SR Andrej Kiska

Moldava nad Bodvou, 3. septembra – Prezident Andrej Kiska navštívil Moldavu nad Bodvou, kde sa stretol s vedením mesta, s občanmi aj s 11-ročnou Annamáriou Horváthovou, ktorá zvíťazila v bežeckej súťaži aj bez športovej obuvi.

Následne prezident navštívil komunitné centrum Čierne srdce spoločne s verejnou ochrankyňou práv Máriou Patakyovou. „Na Slovensku počet rómskeho obyvateľstva dosahuje pomaly desať percent, ale ako keby si časť politikov nechcela pripustiť, že neriešia zásadné problémy tejto komunity. Tu v Moldave mi nedá nepovedať, že hrubá sila nikdy nevyrieši základné problémy, prečo vôbec rómsky problém vzniká – to je slabé vzdelanie, nedostatočná hygiena v osadách, neochota mnohých zamestnávateľov prijímať Rómov do práce,“ uviedol prezident.

Andrej Kiska je presvedčený, že riešenie rómskej problematiky by malo byť na úrovni podpredsedu vlády a nielen vládneho splnomocnenca, keďže ide o problém zasahujúci viacero rezortov. „Ja si nesmierne vážim prácu nášho vládneho splnomocnenca pre rómsku problematiku, ale som presvedčený, že táto problematika je taká dôležitá, že na to nestačí vládny splnomocnenec, na to by podľa mňa mal byť podpredseda vlády, pretože toto je prierezový problém, je to problém školstva, sociálnych vecí, zdravotníctva,“ upozornil.

Ako ďalej uviedol, riešenia rómskej problematiky sú známe, chýba len presadenie v praxi. Za zásadné oblasti označil školstvo a predškolskú prípravu rómskych detí, poukázal aj na podmienky, v ktorých deti v rómskych osadách vyrastajú.

Prezident narážal aj na kontroverzný zásah polície v rómskej osade v roku 2013. Konštatoval pritom, že zriadenie skutočne nezávislej policajnej inšpekcie je absolútna povinnosť a nevyhnutná podmienka k budovaniu dôvery u obyvateľov zo strany polície.

(red/TS)

Základné školy budú môcť opäť získať príspevok na zvýšenie inkluzívnosti vzdelávania

Bratislava, 31. októbra – Nenávratný finančný príspevok pre pedagogických asistentov, asistentov učiteľa pre žiakov so zdravotným znevýhodnením či vytváranie inkluzívnych tímov budú môcť základné školy získať v rámci pripravovanej výzvy V základnej škole úspešnejší II. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR ju vyhlási ako sprostredkovateľský orgán pre prioritnú os Vzdelávanie operačného programu Ľudské zdroje s cieľom podporiť aktivity prispievajúce k vyrovnávaniu znevýhodnenia žiakov a zabezpečenia rovnosti príležitostí žiakov vo výchovnovzdelávacom procese.

V rámci operačného programu Ľudské zdroje vyčlení Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR z Európskeho sociálneho fondu objem finančných prostriedkov vo výške 9,5 milióna eur. Pre základné školy v menej rozvinutých regiónoch je určených 9 miliónov eur a pol milióna eur je určených pre základné školy Bratislavského samosprávneho kraja ako viac rozvinutého regiónu.

Základným školám je tak umožnené vytvorenie nových pracovných miest nad rámec existujúcich miest v školách pre pozície pedagogických asistentov, školských psychologov, sociálnych pedagógov, špeciálnych pedagógov či asistentov učiteľa. Jedná sa o doplnkové financovanie novovytvorených miest k miestam financovaným zo štátneho rozpočtu.

Schvaľovanie projektov bude prebiehať systémom hodnotiacich kôl až do vyčerpania alokácie.

(red/TS)

Diskutovali o výchove a vzdelávaní detí zo sociálne znevýhodneného prostredia

Prešov, 12. októbra – Štátny tajomník Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR Peter Krajňák pozval riaditeľov škôl z okresu Prešov do Metodicko-pedagogického centra v Prešove, aby spolu diskutovali o potrebách detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a konkrétne o nastavení príspevku, ktorý poskytuje ministerstvo pre tieto deti.

„Spolu s riaditeľmi základných škôl sa nám najlepšie podarí nastaviť adresnejšiu finančnú podporu vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia,“ uviedol po stretnutí štátny tajomník. Predstavil stručný návrh, ako by mohli byť kritériá na posudzovanie tohto prostredia rozšírené.

str. 11 >>>

Štefan Vavrek: Majorita nás musí začať brať ako rovnocenných občanov tejto krajiny

Rómovia potrebujú svojich zástupcov v politike. V posledných rokoch sa situácia v preberaní politickej zodpovednosti v rómskych komunitách mení. Máme rómskych starostov a poslancov obecných zastupiteľstiev zvolených demokratickými voľbami. Prvý prezident Československej republiky T. G. Masaryk o demokracii povedal: „Demokracia nie je panovanie, ale práca na zabezpečení spravodlivosti a spravodlivosť je matematika humanity.“ Práve o tieto ciele sa bude zasadzovať Štefan Vavrek, historicky druhý rómsky politik, ktorý sa dostal do Národnej rady Slovenskej republiky. S redakciou Romano nevo ľil sa podelil o svoje názory na súčasnú situáciu Rómov a v skratke predstavil aj svoje ciele, s ktorými zasadne do parlamentných lavíc.

Aký je váš životný príbeh?

Narodil som sa v Rimavskej Sobote, základnú školu som skončil v Rimavskej Seči. Najprv som sa prihlásil na športovú strednú školu v Rimavskej Sobote, ale po roku som prestúpil na Gymnázium v Tornali. Po skončení ma na prvýkrát neprijali na vysokú školu v Nitre, tak mi rodičia dali na výber: buď štúdium v Košiciach alebo práca. Jeden školský rok som študoval v Košiciach, ale potom som sa znovu prihlásil na Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre, kde som úspešne ukončil magisterské štúdium matematiky a etickej výchovy.

Po otcovi som bol druhým učiteľom v rodine. Otec pracoval 35 rokov ako učiteľ a z toho 25 rokov ako zástupca riaditeľa v Základnej škole v Rimavskej Seči, tak som mal vždy v sebe vôňu a atmosféru školy. Splnil sa mi sen. Matka je vyučenať krajčírka, ale pracuje do dnešného dňa ako upratovačka. Mám jednu sestru, ona je takisto učiteľka predprimárneho vzdelávania a žije v Maďarsku.

Po skončení vysokej školy som rok vyučoval na západnom Slovensku v obci Jelenec. Na to obdobie mám veľmi krásne spomienky. Medzitým sme spolu s manželkou a ostatnými rómskymi učiteľmi z okresu Rimavská Sobota založili občianske združenie Ternipe, kde sme vytvorili prvé doučovacie centrum Tanoda na Slovensku. Kvôli doučovaciemu centru som sa vrátil naspäť domov do Rimavskej Seči a začal som vyučovať v Základnej škole v Tornali.

Od roku 2013 som sa stal aj trénerom žiackeho mužstva v meste. Vždy som mal veľmi blízky vzťah k futbalu, lebo otec takisto 30 rokov trénoval futbal v Rimavskej Seči a vychoval veľa talentovaných futbalistov z dediny. Tak som pokračoval po ňom aj v tomto smere. V roku 2014 ma ľudia zvolili za starostu v Rimavskej Seči, za čo im patrí veľká vďaka. Tu som začínal svoju politickú kariéru. Od roku 2016 som začal pracovať v Úrade splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a od 11. septembra 2018 som sa stal poslancom Národnej rady Slovenskej republiky. Som ženatý a mám troch krásnych synov.

S akými ambíciami vstupujete do národnej rady?

V tomto volebnom období som jediným Rómom v parlamente. Na to, že nás na Slovensku žije viac ako 400-tisíc, je to veľmi málo. Túto skutočnosť beriem ako svoj veľký záväzok. Na verejnosti sa objavili hlasy, že zastupujem iba záujmy maďarských Rómov na Slovensku. Ja to tak vôbec nevnímam. Je pravda, že pochádzam z juhu Slovenska a mojím prvým jazykom je maďarčina. Teraz však nie je čas

♦ Na snímke vľavo nový poslanec parlamentu István Vavrek (Most-Híd) skladá poslanecký sľub počas 34. schôdze parlamentu 11. septembra 2018 v Bratislave. Vpravo tleska predseda parlamentu Andrej Danko (SNS). FOTO TASR - Martin Baumann

hľadať rozdiely a deliť sa na tábory. To je ten záväzok, ktorý voči Rómom žijúcim na Slovensku mám. Veľa problémov, ktoré Rómov trápia sú spoločné pre nás všetkých. Uvedomujem si, že máme pred sebou už len rok aj niečo. Za toto obdobie však urobím všetko preto, aby som tlmočil rómske záujmy a rómske videnie života na Slovensku na najvyššej úrovni. Sme druhou najväčšou menšinou na Slovensku, no stále je nás počť veľmi málo a stále mám pocit, že nie sme vnímaní ako rovnocenní partneri v diskusii. Mojm cieľom je byť rovnocenným partnerom, nevyhľadávať zbytočné konflikty a sústrediť sa na systematické zmeny, ktoré pomôžu nám všetkým. Bez ohľadu na pôvod.

Aké témy budú pre vás kľúčové a budete sa im prednostne venovať?

Profesijne som učiteľ a tréner. Kľúčovou témou je tak pre mňa vzdelávanie a záujmová činnosť detí. Na úrade sa už dlho pripravuje zavedenie povinnej predškolskej prípravy. Na Slovensku ju nemáme od roku 1997. Situácia sa vyvinula tak, že v súčasnosti navštevuje škôlku viac ako 90% nerómskych detí oproti 30% rómskych. Viete si predstaviť, že tých 30% zrejme nepochádza z marginalizovaných komunít. Teda deti, ktoré sa na školu potrebujú pripraviť najviac, túto prípravu neabsolvujú. Nemôžeme sa potom čudovať, že v škole nestíhajú. Štartovacia čiara zďaleka nie je rovnaká pre všetkých. Práve vyrovnávanie štartovacej čiary pri vzdelávaní je pre mňa dôležitou otázkou. Súvisí s tým aj môj prvý návrh zákona, ním chceme predĺžiť podporu pre školy, ktoré navštevujú deti z chudobných pomerov. Následne máme v záujme zmeniť systém podpory tak, aby

v čo najväčšej miere pomáhal školám, umožňoval prijímať asistentov do škôl (ideálne rómskych) a rodiny s deťmi zatažoval čo najmenej.

Ďalšou témou vzdelávania je spôsob ukončenia povinnej školskej dochádzky. Nemyslím si, že je správne, aby mohol žiak ukončiť svoju dochádzku už v základnej škole. Nech sú jeho dôvody akékoľvek, je zjavné, že neukončená základná škola mu v budúcnosti nebude na ošoh. Deti by mali povinne pokračovať na strednej škole a školy by mali byť odmeňované za počet absolventov. V súčasnosti nedávame školám dostatočnú motiváciu vychovať úspešného absolventa, teraz stačí, že je v škole zapísaný. Téma pokračovania na stredných školách sa týka aj žiakov zo špeciálnych škôl. Ak sa teraz dostanete na špeciálnu školu, a rómskym deťom sa to stáva bohužiaľ príliš často, vaša akadémická kariéra skončila a s ňou aj nádej na dôstojný život. Žiakom zo špeciálnych škôl musíme umožniť vyučiť sa a začleniť sa tak do spoločnosti.

Spomenul som, že som aj trénerom. Trénoval som futbal a ku športu mám blízko. Viem, čo šport znamená pre mladých a viem, čo to znamená pre trénerov. V súčasnosti to ani jedna zo skupín nemá ľahké. Prepojenie vzdelávania so športom je v iných krajinách veľmi úspešné. Šport vie byť totiž motiváciou aj pre žiakov, ktorí inak o školu neprejavujú veľký záujem. Ešte predtým, ako som sa stal poslancom, mal som naplánované stretnutia, na ktorých sme sa mali rozprávať o podpore rómskeho športu. V týchto aktivitách mienim pokračovať. Bol by som šťastný, keby som videl Rómov napríklad vo futbalovej reprezentácii Slovenskej republiky. Myslím si, že tam majú svoje miesto.

no andre škola irindo. Adi sikhavibnaskeri tematika perel the pro školakere čhave so phiren andro špecijalna školi. Kana tumen akanakes resena andre špecijalno škola, the le romane čhavege pes oda ačhel buterval, tumari akademicko karijera imar agorisalo-la the jekhetanes laha the paťiv pedal feder dživipen. The le čhavege andal špecijalna školi kempel pes te sikhľarel avri the te zaterďol andre socijeta.

Me leperďom, hoj som the o treneris. Treinavas o fotbalos the ko šport man hin pašes. Džanav, sar perel o športos pedal terne manušen the džanav sar oda perel pro trenera. Akanutnones oda nane lokes pedal soduj grupi. Športoskero sphandľipen le sikhavibneha hino andre aver thema but ašardo. O športos džanel te motivinel školakere čhaven, save pen pedal škola ňisar but na interesinen. Čirla olestar, kana ačhlom poslancoste, hin mas plaňimen ajse sprindžaripena, kaj amen kamas te rozvakerkerel pal oda, sar te likerkerel romano športos. Andre ala aktiviti me kamav te buťarel durededer. Kamas bi te avel bachtalo, kana bi dikhavas le Romen

ko priklados andre slovakiakeri fotbaloskeri reprezentacija. Me gondolinav, hoj odoj len hin peskero than.

Sar tumen zadikhen pre peskeri buti pro Splnomocňenskero urados pedal romane komuniti the sar likerem aver jekhetano šegitišagos ada uradoha?

Andro urados somas sar direktoris vaš regijonalna kancelariji. Kana zachudňom te kerel, o kancelariji butervalile andal šov dži deš. Oda amenge diňa možnosť feder te sprindžarel la situacija midik pro calo Slovakiya. Vašoda me adi skusenostá zadikhav but lačhes. Varesave kolegi andal urados imar odoj buťaren but berša the sas man možnosť te dodžanel pes but informaciji the savoro pal urados. Le uradoha kamav jekhetanes te buťarkerel. Hin amen jekhetane meti the akanakes amenge lačhes buchlarisaliťa buťardo than. Visarkeribena, save zachudňam andro urados, kamas the te agorisaloť. Vašoda jekhetano šegitišagos le uradoha likerav but opre.

Savo hino tumaro zadikhiben pro akanutňi Romengeri situacija andre Slovakiya?

Romengeri situacija hiňi goreder sar aver manušen andre amaro them. But manuša penge gondolinen, hoj ada stavos peske o Roma domukhle korkore, aľe nane oda savoro avka. Soske oda avka andro akanutňipen dopela, amen musaj te sprindžarel o čirlatuňipen. O Roma pregele feder the goreder vachtenca, aľe varesave dukhlaribena, so amenge e socijeta čhindá, sas but zorale. Našti bisteras pre aver lumakero mariben, aľe našti the te bisterel pal beršeste 1989. Zijand, amen o Roma samas anglune, so našadžam e buti. Samas anglune, kas na kamenas te lel andre školi. Samas oda amen, so amaro romipen penge ile andre peskere kampaňa vajsave kandidata vaš starosten the poslančen. Andre 90-ta berša sas but popularna sidarutna rozgiňipena, so zaterďonas pre oda, kaj te čoripen stradel pro jekh than. Adadivesutne bare vatri the geti hine olestar rezultatos. Pedal but berša pes pre

amende bisterelas the akanakes amen kamas andal ada bisteriben te visarel pale. Oda hiňi but phari uloha.

Kaj tumen dikhen jekhbareder problemi vaš rozgiňipen pedal romano phučiben.

Akanakes bi šaj rozvakerkeravas lav laveha savore problemi andro tematiki sar sikhaviben, buťariben, bešiben the sastipen. The bi leperavas pal ňipengero nalačho zaterďipen pedal Roma the nalačho medijalno čitro, so dži akana hino adaj. Me prekal oleste dikhav jekh baro problemas, hoj o Roma na likerem jekhetanes the na kamas pal ala problemi te vakereľ maškar peste, te likerkerel pes maškar peste the te rodel rozgiňipena. Džanav olestar, hoj sam bari the vajsavi grupa. But problemi amen hin jekhetane the dži kana len na rozgiňinaha, pre kala dokeribena na dikhav o than. Jekh bari uloha pedal mande sar poslancos, ela te doresel so jekhbuter Romen paš jekh ke-rekano skamind. Bi oleste, aj amen hin jekh jekhetano forum, kaj šaj pal peskere proble-

Ako hodnotíte svoje pôsobenie v Úrade splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a ako vidíte budúcu spoluprácu s týmto úradom?

V úrade som pôsobil ako riaditeľ regionálnych kancelárií. Počas môjho nástupu sa počet regionálnych kancelárií zvýšil zo šiestich na desať. To nám dalo možnosť mapovať situáciu na takmer celom území Slovenska. Takže túto skúsenosť hodnotím veľmi pozitívne. Niektorí z mojich kolegov pracujú na úrade už dlhé roky, takže som sa od nich mohol dozvedieť veľa informácií a aj čo to o histórii fungovania úradu. S úradom sa chystám spolupracovať veľmi úzko. Máme predsa spoločné ciele, a teraz sa nám rozšírilo pole pôsobnosti. Zmeny, ktoré sme začali v úrade, chceme aj dokončiť. Preto spoluprácu s úradom vnímam ako kľúčovú.

Aký máte názor na súčasnú situáciu Rómov žijúcich na Slovensku?

Rómovia sa majú horšie ako ostatní obyvatelia našej krajiny. Väčšina ľudí za to viní samotných Rómov, ale nie je to celkom tak. Na dôvody súčasnej situácie sa musíme pozrieť do histórie. Rómovia prechádzali lepšími a horšími obdobiami, no niektoré rany, ktoré nám spoločnosť uštedrila, boli prisilné. Nesmieme zabúdať na druhú svetovú vojnu, ale nesmieme zabudnúť ani na vývoj po roku 1989. Bohužiaľ, my Rómovia, sme boli prví, ktorí prichádzali o prácu. Boli sme prví, ktorých prestali prijímať do škôl. Boli sme to my, ktorí boli objektom kampaní rôznych kandidátov na starostov, či poslancov. V 90-tych rokoch boli populárne rýchle riešenia, spočívajúce v koncentrácii chudoby na jedno miesto. Dnešné veľké osady a getá sú toho výsledkom. Na dlhé roky sa na nás akoby zabudlo, a teraz sa z toho zabudnutia snažíme vrátiť späť. To je ťažká úloha.

Kde vidíte najväčšie problémy v riešení takzvanej rómskej otázky?

Teraz by som mohol vymenovať postupne všetky úskalia ako vzdelanie, zamestnanosť, bývanie a zdravie. Samozrejme by som spomenul negatívne nastavenú verejnú mienku voči Rómom a negatívny mediálny obraz, ktorý stále pretrváva. Ja však vidím jeden obrovský problém v nejednotnosti Rómov a našej nevôli vzájomne sa rozprávať a podporovať. Uvedomujem si, že sme veľká a rôznorodá skupina. Veľa problémov však máme spoločných, a kým tieto nevyriešime, na takéto škriepky nevidím priestor. Jednou z mojich snáh ako poslanca bude dostať čo najviac zástupcov Rómov za jeden okrúhly stôl. Bez toho, aby sme mali fórum, kde sa o svojich problémoch môžeme spoločne porozprávať a zaujať k nim stanovisko sa budeme len ťažko pokúšať o adekvátne miesto pri riešení spoločenských otázok, ktoré sa nás týkajú.

Ako môžeme v súčasnej ekonomickej realite riešiť katastrofálnu situáciu v zamestnanosti Rómov, ktorá spôsobuje extrémnu chudobu?

Nie som zástancom okamžitých riešení. Tie zväčša nepriťahujú dlhodobý prospech. Jeden fakt však zostáva. Na svojich cestách po Slovensku som si potvrdil to, že Rómovia pracujú. Ak prídete do bežnej obce kde žijú Rómovia v pracovný deň, nenájdete tam „flákajúcich sa“ ľudí. Väčšinou sú to ešte stále muži, ktorí sú niekde na fuškách. Bohužiaľ, väčšinou je to načierno.

Rómovia pri vstupe na trh práce čelia silnej diskriminácii. Už len v prvom kole, keď zamestnávateľ vidí rómske meno klesá šanca, že dostanete pracovnú ponuku o 40%. Napriek tomu, keď sa najmä v lete pozriete na stavby

v mestách, väčšina robotníkov sú Rómovia. Zamestnávateľia sa ešte stále nezdráhajú zneužiť ich slabú situáciu a v záujme ušetriť od nich požadujú prácu na dohodu tak, aby zároveň zostali zapísaní na úrade práce. Na takéto praktiky by si mali inšpekcie práce dávať väčší pozor. Čo sa týka systémových zmien, myslím, že by pomohlo, keby bol vytvorený medzičlánok medzi zamestnávateľmi a úradmi práce. Úlohou úradov práce nie je dodať zamestnávateľovi pracovníka. To je úlohou pracovných agentúr. Preto by bolo podľa mňa účelné, keby si napríklad vyššie územné celky vytvorili takéto pracovné agentúry a s ich pomocou by vedeli pomôcť zamestnávateľom v kraji.

Čo by mali urobiť Rómovia aj majorita, aby sme dokázali zlepšiť vzájomné vzťahy a bezkonfliktne koexistovať?

Majorita nás musí začať brať ako rovnocenných občanov tejto krajiny a nie len ako „spoluobčanov“. Je jedno, či je niekto chudobný alebo bohatý, jeho práva sú stále rovnaké. Každý má právo na rovnakú dôstojnosť ako ktokoľvek iný. Rómovia sa zase musia snažiť majorite ukázať pozitívne príklady. Bohužiaľ, u nás ešte stále zostáva faktom, že na to, aby Róm dostal uznanie a rešpekt sa musí snažiť aspoň trikrát toľko, ako Neróm. S týmto sa musíme ešte popasovať a spoločne ťahať pozitívne príklady na svetlo sveta. Základom je vzájomný rešpekt. Schopnosť počúvať sa a prijať to, že nie sme všetci rovnakí. Neuchyľovať sa k radikálnym riešeniam a hlavne nedeliť sa na tábory „my“ a „oni“. To

♦ Na snímke nový poslanec parlamentu Štefan Vavrek (Most-Híd) skladá poslanecký sľub počas 34. schôdze parlamentu 11. septembra 2018 v Bratislave. FOTO TASR - Martin Baumann

Text: Braňo Oláh, foto:

mi vakeras the zaterduvas peskere dumi, pes phares zadochudas te rozginel socijeta-kere phučibena, so amen čaravkeren.

Sar šaj akanutnones rozginas andre ekonomikakeri realita but zamukhli situacija prekal Romengero buřaripen, so zamukhel pal peste telethodo čoripen?

Na kamav pharipena te rozginel jekhsigeder. Ajse rozgiņipena na anen gindardo lačharipen. Jekh faktos adaj ačhel. Kana dromaravas prekal Slovakija, dikhlom pre peskere jakha, hoj o Roma buřaren. Kana avena andro chocsavo gav, kaj dživen Roma pedal buřikano džives, na arekhena odoj manušen, so bi pen flakinenas. Buterval oda hine o murša, so kerkeren chockaj pro fuški. Oda na lačhes, hoj ada savo pes kerel pro kales.

Pro Romen, so kamen te kerel, buterval perel e diskriminacija. Imar andro elšino kotor, kana o buřakero dikhel romano nav, le Romeske perel e šanca, hoj chudela e buři dži 40%. Prekal oleste, kana tumen anglunes ňilate zadikhen pro foroskere ačhavibena, buterval andal savore buřarde hine Roma. Buřake-

re buterval telethoven vaš lengeri loki situacija the prekal oleste, hoj kamen lenge čineder te pořinel, sphanden lenca e buřakeri dohoda avka, hoj ačhona irinde pro buřakero urados. Pre ajse praktiki bi peske o buřakero inšpektoratos majinelas te del bareder merkišagos. Kana džal pal sistemova visaribena, gondoli-nav, hoj bi šegitinealas, kana bi pes sthovelas maškarutno kotororo maškar buřakeren the buřakere uradenca. Buřakere uradi našti ča den le buřakerende le buřarden. Oda šaj kereren ča buřakere agenturi. Vašoda bi oda sas feder kerdo, kana bi o oprune thameskere kotora skerenas ajse buřakere agenturi the lengere šegitišagoha bi džanenas te šegitinel le buřakerenge andro krajos.

So bi majinenas te kerel o Roma the o buteripen aj lačharas maškarutna čhivibena the bijorušiben te dživel.

O buteripen musaj le Romen te likerel sar jekhtonen manušen andro ada them the na ča sar manušen so adaj dživen. Oda jekh, kana vareko hino čoro vaj barvalo, leskere čačipena hine dojekhvar jekhtone. Dojekh manu-

šes hin čačipen pedal jekhto pařiv sar chocko aver. O Roma musaj te presikhavel la majoritake pozitivna prikladi. Zijand, adaj midik dojekhvar hino faktos, kana o Rom mi resel pařiv, muřinel trinvar buter pes te starinel sar o gadžo. Adi tematika musaj feder te prekerel the te cirdel avri pro lumakero vudut pizitivna prikladi. Bazutnones hin opre thodo maškaruři pařiv. Kampil pes maškar peste te šunel the te zalel oda, hoj na sam savore jednaka. Na kampil peske te lel radikalna rozgiņipena the anglunes na jepašarel pes pro duj kotora „amen“ the „jon“. Oda perel pedal soduj grupi. Dživas adaj jekhetanes imar šelberša. Amare dživipena hine sphandle the amare kulturi maškar peste pen sphandenas. Savore zadikhas avka, hoj ada the hino ajso, kaj sam khe-re, bijo jekhetano šegitišagos, ča phares rozginaha kajsavi situacija.

San aver zastupcos andal amari nacija andro parlamentos prekal Slovakijakero čirlatuņipen. So bi tumen kame-nas te odkazinel savore Romenge andre Slovakija?

platí pre obe skupiny. Žijeme tu spoločne už stáročia. Naše životy sú spojené a naše kultúry sa navzájom dlho ovplyvňovali. Všetci vnímame túto krajinu ako náš domov a bez vzájomnej spolupráce v nej situáciu len ťažko zlepšíme.

Ste ďalším zástupcom nášho národa v parlamente v novodobej histórii Slovenskej republiky. Čo by ste chceli všetkým Rómom na Slovensku aj týmto spôsobom odkázať?

Tak, ako som tento rozhovor začal, ho aj zakončím. Uvedomujem si, že my Rómovia sme veľmi rozmanitá skupina občanov tejto krajiny. Zároveň si však uvedomujem, že všetci ešte stále bojujeme s rovnakými problémami. Aj keď som „maďarský“ Róm, v mojom záujme je zastupovať záujmy všetkých Rómov na Slovensku. Preto by som všetkým odkázal: „Nebojujme medzi sebou. Nezávídme si. Neplytvajme energiou na vzájomné boje, ktoré nás nikam neposunú.“ Za majoritou v mnohom stále zaostávame a z časti je to aj našou chybou. Musíme byť schopní sadnúť si za jeden stôl a zhodnúť sa na tom, čo od tohto štátu chceme a právom očakávame. Až keď sa zbavíme základných problémov a prekážok, až keď nás bude viac v školách, úradoch, ministerstvách, polícii, zastupiteľstvách a v parlamente, až keď dokážeme, že sa vieme spojiť a že urobíme všetko preto, aby sme boli plnohodnotnými občanmi tejto krajiny, až potom nás budú brať ako rovnocenných.

Text: Braňo Oláh, foto:

Avka, sar zachudňom ada rozvakeriben, avka les agorisaluřava. Džanav, hoj amen Roma sam but avresavi manuřikaņi grupa andre ada them. Vast vasteha mange džal pre godi hoj savore amen maras vaš jednaka problemi. Bi oleste, hoj som „ungriko“ Rom, kamav te zaterdol vaš savore Roma andre Slovakija. Vašoda kamav savorenge te odkazinel: „Na maras amen maškar peste. Na zadikhas pre peste. Na čhivas hjaba zor maškar peste vaš maribena, save amen na čalavena dureder.“ Pal majorita amen mek zaačas andre but oblařta the andal vajsave kotora oda the amari chiba. Musaj amen kamas te zabešel peske pař jekh skamind the te dovakerel maškar peste so andal ada them kamas the užaras. Kana odčhivaha bazutna problemi the prekažki, kana amen ela buter andro školi, pro uradi, ministerstvi, policii, vibora the parlamentos, kana presikhavaha, hoj pes džanas te sphandel the keraha savoro vaš oda aj avas pařivale manuša andro ada them. Dži akor amen lena sar jednaka manušen.

Preklad: Stanislav Cina

Kana la sas šovardeš berš, kerdā peske o šoferiskeri legitimacija, kana la sas šovardeš pandž berš, kerdā maturitno atestos. Hiñi pozitivno priklados pedal but Romen

E Oľga Fečova uliľa prekal aver lumakero mariben andro but zorale romane fameliji pro vichodno Slovakiya. Odoj predžidžila tradikano dživipen, khatar lel zor dži adadives, mamuj oleste, hoj lakeri famelija pal mariben gela vaš bući Prahate. Zgela andal sikhadi lavutarengeri famelija, e muzika the škola sas andre lakero dživipen dojekhvar ačhade. Joj korkori prekal peskero terñipen agorisaliľa ča bazutno sikhaviben, kamelas pes te starinel pedal peskeri famelija, vašoda kana jon korkore sikhľarenas the kerenas peskeri karijera.

„Me man ča dojekhvar starinavas pal avru-ne the pedal mande man na sas vacht,“ phenel. Kana lakere čhave barile avri, rozgindā pes oda savoro te visarel. „Kana man sas šovardeš berš, phendom mange avka: „Čhaje, imar ker pedal peste vachtos“ the kerdom mange šoferiskeri legitimacija,“ asal pes the le ironijaha dothovel, hoj akanakes hiñi zathodi andro pandžberšeskero vacht.

Kana la sas šovardeš pandž berš kerdā maturitno atestos the kana la sas eftavardeš pandž berš, zachudña te malinel. Paš calodžiduñi bući andre fabriki the pratišagos pes la peskera famelijaha veñinelas le čhavage. The mamuj oleste, hoj la sas ča bazutno sikhaviben, kerdā peske pedagogikano minimum the but berša kerelas sar pedagogikano asistentos.

Le peskere romeħa, slavnona lavutariha Jozefoha Fečoha palis kerelas andro but čhavorikane subora, ko priklados Neratovicate vaj Krupkate, kaj kamenas te del le čhavage jekhfeder buducnošťa the prespektiva. Kana lake o rom muľa, andre adi bući lake šegitinen the lakere čhave le vnučatenca.

The durered dromarel pal o Čechi the kerel le čhavenca, opre terdol andre roma-

ni feministikañi organizacija Manushe. Adadives pes jekhetanes le peskere čhajenca starinel prekal pestuñikano bajišagos kana pedal jekh berš zachuden odčhide cikne čhavoren ko adopcija.

Eftavardeššov beršeskeri Oľga Fečova, biromenskeri Demeterova, uliľa andro gav Kochanovce, nadur Humenate. Dothovel, hoj andre lakeri dadeskeri famelija sas sikhaviben but interesno, prekal oleste, hoj palis but zorales buťarenas, dojekhvar andro tradična romane buťa.

„Andre amari vatra sas jakhestar biš, tran-da kherora the andre dojekh pes kerelas vajsavo romano remeslos. The savore Roma sas lavutara. Pedal kurko phirenas andre bući, palis avľa o parasovin the džalas pes te bašavel,“ vakerel. Phuri daj andal dakeri sera sas Podkarpatsko Rusatar, sas grofoskeri čhaj. Calo gav sas lakero. Sas la but baro kher the maj savore manuša gavestar kerenas pre lakero chulajišagos. La phura da the phure dades sas duj čhave – la Oľgakeri daj the čhavo, so sikhľarelas andro avrithem the džanelas but čhiba. Sikhado sas the Oľgakeri dad, so pes stohodā andro aver famelijakero ačhiben. Leske korkoreske mištes džalas e matematika, kerdā peske učeder sikhaviben the šaj gela te sikhľol andal vichodno Slovakiya Prahate. Oľgakeri phuri daj les na mukhľa, daralas pes vaš les-te. „Akor oda sas but baro duripen,“ phenel.

Čechikano suno

Oľga Fečova, sar korkori phenel, bariľa andro tradikano romano pašalipen le romane butenca. Phirkerelas andre charťikane khera, le phura daħa kidkerelas bilinki. „Raťi ile

o Roma lavuta the bašavenas avri paš e jag. The ke amende bašavenas the romñija,“ leperel the dothovel, hoj akor oda sas bežnones, hoj savore buťarenas. Pal o lumakero mariben but Roma kamenas te džal pro Čechi pal bući. Vašoda the lakero dad the daj gele vaš nevo dživipen, kana sas Oľgake pandž berš. „Na vašoda, aj te bi andre Slovakiya na zarodahas love, aľe miro dad the daj sa solacharde the aňi jekh famelija na suhľašinelas oleħa,“ rozvakerel čačikane dovodi, soske odgele.

Demetera akor pro agor saranda beršende avle le vonatoħa pro Wilsonovo staňica, kaj len ile socijalna buťarde the dine lenge o kher. „Dine amen andro ajso pavlačovo kher Na Františku, kaj bešenas the aver Roma. Aver Roma bešenas Holešovicate, aver Libňate.“ Pedal Roma sas e Praha sar e Amerika. Sas adaj čoripen, aľe mamuj oleste adaj sas zabešiben the bući. „O manuša sas bares rado, kerenas the kamenas te ušľel pre peskere pindre,“ vakerel.

V šestdesiatke si urobila vodičák, v šestdesiatpäťke zmaturovala. Je idolom mnohých Rómov

Oľga Fečová sa narodila počas vojny do silných róm-skych rodov na východnom Slovensku. Tam zažila tradičný život, z ktorého čerpá dodnes, hoci sa rodina po vojne presťahovala za prácou do Prahy. Pochádza zo vzdelanej muzikantskej rodiny, hudba i škola boli teda v jej živote všadeprítomné. Ona sama ale v mladosti dokončila len základné vzdelanie, chcela sa predovšetkým starať o blaho svojich blízkych, zatiaľ čo oni sami študovali alebo sa venovali kariére.

„Ja som sa vždy vlastne starala o ostatných a na seba som nikdy nemala čas,“ hovorí. Keď odrástli aj jej deti, rozhodla sa to zmeniť. „V šestdesiatke som si potom povedala: ‚Dievča, už by si si mohla tiež urobiť čas na seba a urobila som si vodičský preukaz,“ smeje sa a s ironiou dodáva, že teraz funguje v systéme päťročník.

V šesťdesiatpäťke zmaturovala, v sedemdesiatke sa naučila hrať na husle a v sedemdesiatpäťke začala maľovať. Po pri celoživotnej práci v továrňach a upratovaní sa spolu s celou svojou rodinou venovala deťom. Aj napriek tomu, že mala len základné vzdelanie, urobila si pedagogické minimum a pôsobila dlhé roky ako asistentka pedagóga.

S manželom, slávnym hudobníkom Jozefom Fečom, potom prevádzkovali niekoľko detských súborov, napríklad v Neratoviciach alebo Krupke, kde sa snažili deťom ponúknuť zmysluplnú perspektívu. S pomocou dcér a vnúčat pokračuje aj po jeho nedávnej smrti.

Ďalej neúnavne jazdí po Česku a pracuje s deťmi, je tiež jednou z vodcovských osobností rómskej feministickej siete Manushe. Dnes sa spolu s dcérami venuje dočasnej pestúnskej starostlivosti, kedy počas jedného roka pripravujú odložené novorodeniatka na adopciu.

Sedemdesiatšesťročná Oľga Fečová, za slobodna Demeterová, sa narodila v obci Kochanovce, neďaleko Humenného. Zdôrazňuje, že v rodine jej otca bolo vždy veľmi dôležité vzdelanie, hoci potom veľmi často tvrdo pracovali, najčastejšie v tradičných rómskych profesiách.

„Naša osada mala asi dvadsať, tridsať domčekov a každý mal nejaké to svoje remeslo. Navyše boli muzikantmi. Cez týždeň chodili do práce, prišiel piatok a to sa chodilo hrať,“ rozpráva. Babička pani Fečovej z matinej strany bola z Podkarpatskej Rusi, bola dcérou takzvaného grófa. Patrila jej celá dedina. Mala veľký dom a snáď všetci ľudia z dediny pracovali na jej hospodárstve. Prarodičia mali dve deti – matku pani Oľgy a ešte syna, ktorý študoval v cudzine a ovládal niekoľko jazykov. Vzdelaný bol aj otec Oľgy Fečovej, čo sa premietlo aj do následnej životnej dráhy rodiny. Jemu samotnému išla veľmi dobre matematika, urobil si vyššie vzdelanie a mal odísť študovať z východného Slovenska do Prahy. Babička pani Fečovej ho však nepustila, mala o neho strach. „Vtedy to bola hrozná dialka,“ hovorí.

Český sen

Oľga Fečová vyrastala podľa svojich slov v tradičnom rómskom prostredí plnom remesiel. Chodila do kováčskej dielne, s babičkou zbierala bylinky. „Večer sa vytiahli nástroje a hralo sa vonku pri ohni. A u nás hrali i ženy,“ spomína a dodáva, že vtedy bolo bežné, že všetci pracovali. Po vojne sa podľa nej Rómovia vyložene hrnuli do Čiech za prácou. Takto sa aj jej rodičia vydali za novým životom, keď mala Oľga päť rokov. „Nie preto, že by sme sa na Slovensku neuzivilí, ale moji rodičia sa brali tým spôsobom, že s tým ani jedna z rodín nesúhlasila,“ vysvetľuje pravé dôvody ich odchodu.

Demeterovci tak na konci 40-tych rokov prišli vlakom na vtedajšiu Wilsonovu stanicu, kde sa ich ujali k tomu určení pracovníci a pridelili im byt. „Nás ubytovali v pavlačovom dome Na Františku, kde bývali ďalší Rómovia. Iní bývali v Holešoviciach, ďalší v Libni.“ Pre Rómov bola Praha v tej dobe ako Amerika. Síce tu bola po vojne bieda, ale bolo tu bývanie a práca. „Ľudia boli nadšení, pracovali a chceli sa postaviť na vlastné nohy,“ hovorí. Novopríchádzajúci potom spoločne chodili v centre Prahy do Kozí uli-

ce na kurzy češtiny. A postupne sa tak zoznamovali s ostatnými Rómami, ktorí podobne ako oni v Prahe začínali. Priatelili sa, jazdili spoločne na výlety. A tiež sa sformovala kapela, ktorá okrem iného vystupovala v slávnom propagandistickom filme minulého režimu Můj přítel Fabián.

„Na cimbal tam hrá môj otec,“ spomína pani Oľga. Jej otec mal trafikú v centre Prahy a počas dovolenky doučoval matematiku, mama zapalovala a zhasínala pouličné plynové lampy. „Bolo to krásne. Ráno sme skoro vstávali a chodili sme zhasínať. Bola na to taká dlhá tyč. My sme mali na starosť napríklad Karlov most.“

Hudba neustále naplňala domácnosť Demeterových. Snáď každý deň sa u nich po práci schádzali rôzni Rómovia a nacvičovali spoločné vystúpenia. Tým ale záujem o kultúru nekončil. „Náš otec mal strašne rád básne a stále nám niečo čítal,“ opisuje.

Čas na seba

„Ja som sa vždy vlastne starala o ostatných a na seba som nikdy nemala čas,“ vystihuje Oľga Fečová svoju podstatu a snahu pomáhať, ktorá sa prejavila už v puberte, kedy namiesto štúdia zostala doma, aby sa starala o domácnosť a o svojich mladších súrodencov. Potom sa vydala za slávneho muzikanta a skladateľa Jozefa Feča, prišli deti. „Všetci okolo mňa sú vyštudovaní, ale ja som mala len základku,“ pokyvuje hlavou, „a tak som si urobila vodičák,“ smeje sa. V tom čase pracovala v škole v Nusliach ako asistentka pedagóga. Hoci mala základné vzdelanie, urobila si pedagogické minimum, aby tú prácu mohla vykonávať. Pretože vždy rada pracovala s deťmi a považovala ich vzdelávanie za zásadné, snažila sa zapojiť, kde sa dalo.

„Potom si hovorím: ‚Dievča drahé, rob so sebou niečo‘ a pustila som sa do štúdia a po rokoch aj do maturity,“ rozpráva. Ako priznáva, mala to v tej dobe veľmi ťažké, pretože popri dvoch zamestnaniach a diaľkovom štúdiu rekonštruovala dom a do toho náhle vážne ochorel jej manžel. „Vždy

Ola so avle sar neve, phirenas jekhetanes andro Prahakero centros pre Kozi ulica te si- khlol čechikaŋi čhib. The polokes pes sprindžarenas le aver Romenca, so podobno- nes sar jon, avle Prahate the zachudenas nevo dživipen. Kamaratinenas pen jekhetanes, phirkerenas pro vileti. The skerde jekhetaŋi kapela, so bašavela andro interesno propa- gandikano films Miro kamaratos Fabian.

„Miro dad odoj bašavel pre cimbal,“ le- perel raŋi Olga. Lakere dades sas trafika an- dro Prahakero centros the kana les sas do- volenka, sikhavelas e matematika, e daj la- barelas the murdrelas avri o plinoskere lampi. „Oda sas bares šukar. But tosara amen uštilam the džahas te murdarel lampi. Oda sas ajso gindardo drukos. Amen sas pro bajišagos Karloskero phurt.“

E muzika dojekhvar pherdarelas Deme- terengero kheripen. Maj sajekh dives pal e buŋi ke lende phirkerenas o Roma the cvi- činenas jekhetane giŋa. Ale oda na sas savoro. „Amaro dad rado genelas o basnički the do- jekhvar amenge dareso genelas,“ dothovel.

Vacht pedal peste

„Me ča dojekhvar bajinavas pal aver the pedal mande man ŋigda na sas vacht,“ phe- nel Olga Fečova the dothovel peskero kam- pelišagos te šegitinel, savo pes zadikhađa ka- na barolas paš puberta, kana prekal oleste aj te sikhľol, ačhiŋa khere, the bajinelas pal khe- ripen the pal peskere terneder pheŋa the phrala. Palis geŋa romeste vaš interesno lavu- taris Jozef Fečo the avle čhave. „Savore pašal mande hine študimen, ale ča man sas bazut- ŋi škola,“ čalavel le šereha, „the vašoda man- ge kerďom šoferiskeri legitimacija,“ asal pes. Akor kerelas andro bazutŋi škola Nuslate sar pedagogikano asistentos. Bi oleste, hoj la sas bazutno sikhaviben, kerďa peske pedagogi- kano minimum, aj te adi buŋi šaj kerel. Vašo- da hoj midik rado kerelas le čhavenca the ka- melas aj te sikhľon, kamelas pes te priphan- del the te šegitinel kaj ča pes delas.

„Palis mange phenav: Čhaje, ker peha de- reso, the zachudňom man te sikhľol the pal ajci berša the zmaturingom,“ vakerel. Sar peske priznajinel, andro oda vacht sas but phares, vašoda paš duj buŋa the sikhaviben prikerelas kher the akor but phares nasvali- la lakero rom. „Dojekhvar ale pherasaluvas,

kana ela parasovin the me pale džava andre škola. Bavinelas man oda,“ phenel. Zmatu- ringda, kana la ses šovardeš the pandž berš.

„Me džav andre ajse pandžberšeskere koto- ra,“ asal pes. Sikhavel pre oda, hoj andre peske- re eftavardešpandž berš zachudŋa te bašavel pre lavuta. „Phenavas mange, hoj man hin calo lavutarengeri famelija the korkori som calo an- titalentos. The avka mange solachardom, hoj mange mi ča jekh gili zabašavava mira famelija- ha,“ phenel. „Mangľom le romes, so paš miro bašaviben but cerpinelas the thovkerelas o šero andro perŋici, aj man oda sikhavel,“ vakerel. The avka andre peskere eftavardešpandž berš zabavinda anglal dujšel manuša andro Prahake- ro Divadlo v Korunni jekhetanes la kapelaha špeciálnones pedal late sthodi gili.

Oka berš e Olga zachudŋa te maľinel. Kerďa imar buter presikhavibena, jekh an- dal lakere čitra hino andro kidŋipnaskero than vaš Muzeum romaŋa kulturakero Br- noste. Andre peskero keriben zachudkerel romantikano zadikhiben pre oda, sar čirla dživenas o Roma.

Vaš peskero dživipen kerelas chocsave profesiji. „Kana sas komunizmus, keravas andre fabrika. Kana man na esas čhave, kera- vas andro Rude Pravo, kaj bajinavas pal maši- ni. Sas šovšel kiloskere. Bavinelas man oda, man bavinenas savore buŋa,“ vakerel. Pal dajakeri dovolenka pes rozginda te pratinel, aj lake ačhol časos pedal čhajora the lenger o avrilikeriben. Geŋa andro khereskero chula- jiskero podŋikos. „The maškar oleste kera- vas sar pedagogikaŋi asistentka,“ dophenel.

Čhave, dojekh sera čhave

Del pes te phenel, hoj jekhtones, sar o rom Jozef zadiŋa peskero dživipen la mu- zikake, Olga les zadiŋa romane čhaveŋge. Andal berš 1996 zathođa le romeha čhavori- kano suboris Čhavorikaŋi luma Neracovita- te, so sas sthodo maj šovardeš čhavendar. O suboris dromarelas prekal cala Čechi pal koncerti. Le suboriske pes veŋinelas calo Fečoskeri famelija le soduj Olgakere čha- jenca. Dži adaďives bašavel the giľavel. „Adaďives hin amare čhaven peskere čhave the jekhetanes phirkeren andro suboris. Oka berš amen sas bišto ulipen,“ dophenel.

Olga vakerel, hoj le romeha dojekhvar phirenas odoj, kaj oda sas kampelišagutno.

Vašoda anglal eŋta berš odgele Neratovicen- dar the zabešle andre servikočechikaŋi Krupka, kaj dživel bari romaŋi vatra. The odoj zachudle te kerel le čhavenca, khelib- naskeri the lavutarengeri produkcija. „Me korkori odoj phiravas te sikhavel le čhaven,“ vakerel Ludmila Fečova, Olgakeri čhaj. „Oda sas but šukar, hoj amenge andro suboris phirkerenas na ča podnikatelengere čhave, ale the ola andal čorikane fajti the palis savo- re diferenciji perenas tele. But oda sas zadi- khades akor, kana bavinenas jekhetanes the sas urde andro jekhetane renti,“ dothovel.

„Sas amen odoj lačhes rozkerdoneš, ale o rom, zijand, anglal duj berša muŋa,“ phenel raŋi Olga pharojiles. Lakeri buŋi le čhavenca andre Krupka imar agorisaliŋa, vašoda hoj anelas peha bares dukhade leperibena. „Akor keras bare skuški, me phiravas te sikhľol le čhaven andre Krupka pro baro jekhetano Ka- račoňakero eventos,“ leperel e Ludmila. „The odoj amenge o dadoro muŋa paš hangoskeri skuška, dešupandž minuti anglal eventos. Va- šoda oda imar na ačhiŋa,“ dophenel.

Jozef Fečo sas jekhfeder andal savoren ro- mane lavutaren the sthovľardonen adaj ke amende. Pro agor šovardeštune berša sthoda popularno romaŋi gitariskeri kapela Roma Star, so laha nahrajinda e plaŋŋa. Irinelas the basnički, pripheŋibena, eseji, the divadelna bavišaga, so len nacvičinelas le romane čha- venca jekhetanes le peskere famelijaha. „Amen andre oda dživas calo dživipen. Ke amende dojekhvar sas daresave muzikakere skuški,“ asal pes e Ludmila, so bašavel pro la- vuta, klaviris, gitara the saksofonos. „O muřša phirenas andre buŋi the odarik avle ke amen- de,“ dophenel. „Sas man dešutrin berš the ole muřšenge sas penda vaj šovardeš berš the amen dojekh dives daskeci ora bašavahas. O dad zvičinelas the sas.“ E Ludmila the opre thovel buŋi peskera da Olga. „O dad sas but talentimen, ale kaj bi les na sas e daj, so sas leskero organizačno koter, ta bi oda na rese- las. Les sas leskero talentos, oda prakticko ko- tor rozginahas amen. O dad vareso sthoda, me oda hudobnones zľikerďom, o strično phral kerďa aranžmanos, e daj prithoda o renti, la pheŋaha kerďam o zbori the akor oda imar sas,“ dophenel. La ironijaha the opraldikhibnaha vakerel pal peskero dživi- pen le romeha e raŋi Olga. „Pre elšino than

sas lavuta, palis somas me the akor o čhave.“ Zaasal pes the dophenel, hoj le čhaven kame- las, ale bežnones paš duj buŋa andre fabriki, paš skuški the bašavibena les pre lende na ač- hiŋa o vacht. „Oda dojekhvar avľa avka kana sas duj vaj trin ori tosara the dži šov ori imar geŋa andre buŋi,“ phenel.

Na zaačhadi

Olga Fečova akanakes šegitinel peskere duj čhajenge le bajišagoha. „Jon ulona, amen len anaha ke amende andal porodni- ca, palis lenca mažľinas the kamas len,“ asal pes the zadikhelkerel pre jekh cikno čhavo- ro. „Palis o magistratos lenge arakhela lačhi famelija the dži akana oda dojekhvar sas mištes,“ phenel dureder. Pal čhavores baji- nen na but sar jekh berš the raŋi Fečova priznajinel, hoj hiŋi jekhetanes le čhajenca andro stresos pal vajkeci čhona, kana pes si- khavela, či pes arakhela lačhi famelija. „Ka- na pes o čhavoro dochudela andre famelija, sam but bachtale,“ dophenel. „Sam lenca sphandle the dikhelkeras amen, phiras maškar amenca.“ Avka imar zachudle pedal adopcija imar šov čhaven. „Amen dojekhvar jekhtones rovas. Calo famelija the oda amen sam but džene,“ priznajinel.

But oprethodo andre lakero dživipen na- ne hine ča čhave. Olga hiŋi the jekh andal šerale raŋa vaš romaŋi feminikaŋi organiza- cija Manushe, so tel prahakeri organizacija Slovo 21 džal dur imar vajkeci berš. Čačes hoj andre Krupka, kaj akanakes bešel, stho- đa thaŋikaŋi džuvľijengeri organizacija, so pes pravidelnones zdžal andro thanutno azilovo kher. „Sivas pedal o čhave, tavas, si- khavas,“ opisinel. Buter interesno aspek- tos, so zorales prithovel the Martina Horvat- hova – dži na čirlatunes adi organizacija lidžalas – hino maškarutno ľikeriben andal savoren džuvľijen, lengeri emancipacija the šegitišagos thodo pro divesutno dživipen.

Olga Fečova pal oka agorutno berš vajke- civar peľa the kerďile lake zorale dukhibe- na, so lendar dži adaďives pes sastarel paš peskeri čhaj Ludmila pašes Berounoste. Aŋi oda lake na zaačhola anglal bare plani, so la hin, aŋi anglal buŋi, so la mamuj oleste dži akana kerel. „Me pal čhave dromaras the andro korzetos,“ agorisaloľ.

som sa ale tešila, až bude piatok a ja zase pôjdem do školy. Bavilo ma to,“ hodnotí. Zmaturovala, keď mala 65 rokov.

„Idem v takých päťročniciach,“ usmieva sa. Naráža na skutočnosť, že vo svojich 70-tich rokoch začala hrať na husle. „Hovorila som si, že mám celú rodinu muzikantskú a sama som úplný antitalent. A tak som si dala sľub, že si aspoň jednu skladbu so svojou rodinou zahrám,“ hovorí. „Uprosila som manžela, ktorý pri mojom hraní hrozne tr- pel a dával hlavu do perín, aby ma to naučil,“ rozpráva. A tak vo svojej sedemdesiatpäťke zahrála pred dvoma stov- kami divákov v pražskom Divadle v Korunní spolu s kape- lou pre ňu špeciálne napísanú skladbu.

Vlani sa Olga Fečová dala na maľovanie. Uskutočnila už niekoľko výstav, jedna z jej maľieb je v zbierkach Múzea róm- skej kultúry v Brne. Vo svojej tvorbe sa venuje najmä zachytá- vaniu romantického pohľadu na skorší spôsob života Rómov.

Za svoj život vystriedala veľa robotníckych profesií. „Za komunizmu som robila v továrni. Než prišli deti, robila som v Rudom práve, kde som osadzovala mašiny. Boli šesťstokilové. Bavilo ma to, mňa bavili všetky práce,“ ho- vorí. Po materskej sa rozhodla ísť do upratovania, aby ma- la na dcéry a ich výchovu čas. Nastúpila teda do podniku bytového hospodárstva. „A medzitým som robila asistent- ku pedagóga,“ dodáva.

Deti, všade samé deti

Dalo by sa povedať, že rovnako ako manžel Jozef zasvätil svoj život hudbe, Olga ho venovala najmä rómskym deťom. V roku 1996 založili s manželom detský súbor Čhavorikaŋi Luma v Neratoviciach, ktorý pozostával približne zo šesťde- siaticich detí. Súbor jazdil po celom Česku po koncertoch a predstaveniach. Do jeho činnosti sa zapojila celá rodina Fečových, vrátane oboch dcér pani Olgy. Funguje dodnes. „Dnes majú tie naše deti už svoje deti a chodia do súboru spoločne. Vlani sme mali dvadsaťročné výročie,“ uvádza.

Olga Fečová hovorí, že s manželom vždy chodili tam, kde to bolo potrebné. Preto pred siedmimi rokmi odišli z Neratovic a nastahovali sa do severočeskej Krupky, kde žije početná rómska komunita. Aj tam začali robiť s deťmi,

opäť najmä tanečnú a hudobnú produkciu. „Ja sama som tam jazdila z Berouna učiť deti,“ hovorí Ludmila Fečová, dcéra pani Olgy. „Bolo to veľmi pekné, že nám do súboru chodili deti podnikateľov, aj tie z najchudobnejších rodín, a tie rozdiely tam zanikali. Najmä pri vystúpeniach, keď mali všetky deti jednotné oblečenie,“ dopľňa.

„Mali sme to tam dobre rozbehnuté, ale manžel bohužiaľ pred dvoma rokmi zomrel,“ hovorí pani Olga smutne. Jej ak- tívny angažmán v Krupke sa tým skončil, pretože so sebou niesol veľmi bolestivé spomienky. „Vtedy sme robili veľké skúšky, ja som jazdila učiť deti do Krupky na veľké spoločné vystúpenie na Vianoce,“ spomína Ludmila. „A nám tam tatko zomrel pri zvukovej skúške, pätnásť minút pred predstave- ním. Takže sa to už neuskutočnilo,“ vysvetľuje.

Jozef Fečo bol jedným z najslávnejších rómskych hu- dobníkov a skladateľov u nás. Na konci 60-tych rokov za- ložil populárnu rómsku gitarovú kapelu Roma Star, s kto- rou nahrali platňu. Písal tiež básne, poviedky, eseje alebo operety a divadelné hry, ktoré často následne nacvičoval s rómskymi deťmi pod vedením svojej rodiny. „My v tom žijeme celý život. U nás boli stále nejaké hudobné skúšky,“ smeje sa Ludmila, ktorá hrá na husle, klavír, gitaru aj saxo- fón. „Chlapi chodili do práce a z práce prišli rovno k nám,“ dodáva. „Mala som trinásť, tým chlapom bolo päťdesiat alebo šesťdesiat a my sme každý deň niekoľko hodín cvičili. Otec zavelil, a bolo.“ Ludmila tiež vyzdvihuje úlohu matky Olgy. „Tatko bol hrozne nadaný a talentova- ný, ale keby nemal mamku, ktorá bola jeho organizačná zložka, tak by to nezvládol. On mal svoj svet, to praktické sme riešili my. Tatko niečo napísal, ja som to hudobne uchopila, synovec k tomu urobil aranžmán, mamka navrhla kostýmy, so sestrou sme urobili zbory a zrazu to bolo,“ vysvetľuje. S iróniou a nadhľadom hovorí o svojom vzťahu s manželom Olga. „Na prvom mieste boli husle, potom som bola ja, a potom deti,“ dáva sa do smiechu a dodáva, že deti miloval, ale bežne popri dvoch zamest- naniach v továrňach, skúšaníach a hraniach po interhote- loch nemal na ne čas. „To vždy prišiel tak o druhej alebo o tretej ráno a o šiestej už išiel zase do práce,“ vysvetľuje.

Nezastaviteľná

Olga Fečová teraz pomáha svojim dvom dcéram s dočasným opatrovatelstvom. „Oni sa narodila, my si ich privezieme z pôrodnice, potom ich rozmaznávame a milujeme ich,“ usmieva sa, zatiaľ čo pomrkáva po jed- nom zo zverených batoliat. „Potom sa im magistrát snaží nájsť dobrú rodinu, a zatiaľ sa to podarilo,“ po- kračuje. Dieťa môžu mať v starostlivosti maximálne rok a pani Fečová priznáva, že je vždy po uplynutí niekoľ- kých mesiacov spolu s dcérami v strese, aby sa vhodnú rodinu podarilo nájsť. „Keď sa to podarí, sme strašne šťastní,“ dodáva. „Sme s nimi naďalej v kontakte a navštevujeme sa.“ Takto už pripravili pre adopciu šesť detí. „My vždy, stále rovnako plačeme. Celá rodi- na, a to je nás dosť,“ priznáva.

Stredobodom jej života však nie sú len deti. Olga je tiež jednou z vedúcich osobností rómskej feministickej siete Manushe, ktorá pod pražskou organizáciou Slovo 21 fun- guje už niekoľko rokov. Práve v Krupke, kde aktuálne žije, vytvorila miestnu ženskú skupinu, ktorá sa pravidelne stretáva v tamojšom azylovom dome. „Šijeme pre deti, va- ríme, robíme prednášky,“ opisuje. Oveľa dôležitejším aspektom, ktorý zdôrazňuje aj Martina Horváthová – donedávna túto ženskú sieť spravovala – je vzájomná pod- pora zapojených žien, ich emancipácia aj vzájomná po- moc na báze každodenného života.

Olga Fečová v poslednom roku prekonala niekoľko úrazov spôsobených pádmi, z ktorých sa teraz zotavuje u dcéry Ludmily neďaleko Berouna. Ani to ju neodrádza od veľkých plánov, ktoré má, ani v práci, ktorú aj napriek tomu naďalej vykonáva. „Ja som za deťmi jazdila aj v kor- zete,“ uzatvára.

Autor textu je Koordinátor projektu HateFree Culture. Vyštudoval romistiku na FFUK v Prabe. Venuje sa tiež vlastnej umeleckej tvorbe, v ktorej reflektuje tému identi- ty, násillia z nenávisli a bezprávia.

Text a foto: Lukáš Houdek, Preklad: Stanislav Cina

Anketa Štefan Vavrek: Čo očakávate od nového rómskeho poslanca v Národnej rade Slovenskej republiky Štefana Vavreka a čo by ste mu do jeho novej práce v parlamente popriali?

Anna Ištóková – komunitná sociálna pracovníčka, Handlová

Ja sa priznám, že som pri pohľade na súčasnú situáciu Rómov na Slovensku skeptická, a tak radšej nebudem nič očakávať, aby som potom nebola sklamaná. Chcem mu popriať veľa síl a úsilia, aby vo svojej práci možno aj napravil, čo sa nepodarilo jeho predchodcom. No uverím tomu až potom, keď budem vidieť aj nejaké konkrétne výsledky.

Roman Eštočák – koordinátor terénnej sociálnej práce, Prešov

Vítam to, že v národnej rade zasadol ako poslanec človek, ktorý sa hlási k rómskej menšine. Ak bude tvorivý, pracovitý a bude do parlamentu prinášať návrhy zákonov, ktoré nájdu širokospektrálnu podporu (politickú vôľu), bude to prínos aj pre rómsku národnostnú menšinu, či už z hľadiska riešenia problémov, ktoré súvisia najmä s marginalizovanou rómskou komunitou alebo z pohľadu rozvoja rómskej kultúry ako takej. Samozrejme, existuje mnoho vecí, ktoré je nevyhnutné v našej spoločnosti riešiť, napríklad prístupné bývanie, špeciálne školstvo, ktoré markantne zasahuje najmä rómske deti. Sú to oblasti, ktorým treba venovať patričnú verejnú aj odbornú diskusiu a v neposlednom rade aj politickú snahu prijímať takú legislatívu, ktorá by bola v prospech našej spoločnosti. Určite mu prajem všetko dobré, nech sa mu podarí čo najviac urobiť pre prospech ľudí, ktorí žijú na okraji. Je to ťažké, avšak držím mu palce a verím, že niečo sa mu podarí presadiť.

Sergej Plachetka – vedúci odboru, Lesy SR, Švedlár

Určite by som bol rád, ak by začal aktívne bojovať za rovnaké postavenie a práva Rómov na Slovensku na všetkých úrovniach verejného života, ale aj na úrovni spoločenského života. Aby nás konečne majorita rešpektovala ako rovnocenného partnera. A čo mu popriať? Pevné nervy, ten správny kolektív ľudí okolo seba, ktorí konečne zabojujú a svojou prácou prispievajú k pozdvihnutiu rómskej komunity a samozrejme, aby sa im týmto spôsobom podarilo zmierniť napätie medzi majoritou a minoritou.

Bohumil Barkoci – operátor výroby, Brodské

Poviem to na rovinu: od jedného poslanca, ktorý navyše nereprezentuje rómsku politickú stranu, neočakávam nič. Ani to, že nejaký Róm je v parlamente ma nijako nenaplnia hrdosťou. Nepoznám ho ako človeka ani ako politika, nepoznám jeho názory a možno by som s ním v mnohých veciach nesúhlasil. To, že tento politik je Róm je pre mňa irelevantné.

Ján Rigo – hudobník a spevák, Zlaté Klasy

Myslím si, že nejaké veľké zázraky sám neurobí, no v spolupráci so splnomocnencom vlády pre rómske komunity môžu urobiť veľmi veľa. Najmä v školstve, lebo podľa môjho názoru je práve vzdelávanie kľúčom k riešeniu rómskej problematiky. Do budúcnosti detí a mládeže treba investovať čas, úsilie aj peniaze, aby sme mali lepšiu budúcnosť. Musíme si uvedomiť, že čím viac Rómov bude v parlamente, tým väčšiu šancu máme na pozitívne zmeny. Novému poslancovi som zaželel osobne veľa úspechov aj na mojom koncerte. Pistí o Del tut te del but bast tej sastipe.

Tomáš Ščuka – koordinátor terénnej sociálnej práce, Spišská Nová Ves

Štefanovi Vavrekovi chcem popriať veľa síl pri presadzovaní jeho návrhov na zlepšenie celkovej situácie Rómov žijúcich na Slovensku. Nech pri ňom stojí Boh, aby sa mu podarilo naplniť všetky jeho plány a predsavzatia pri presadzovaní zákonov, ktoré zlepšia život nielen Rómom, ale celej spoločnosti, lebo zákony sa neprijímajú pre konkrétnu národnosť, ale pre všetkých občanov.

Martina Pokošová – koordinátorka výroby, Závadka nad Hronom

Očakávame od neho veľkú iniciatívu ohľadne riešenia problémov rómskej komunity na Slovensku. Chceme vidieť viac konkrétnych riešení problémov, ktoré nás trápia. Prajem mu samozrejme veľa síl a trpezlivosti a úspechov do jeho pôsobenia v parlamente. Prajem mu, aby sa mu podarilo dosiahnuť výsledky, ktoré zmenšia tú obrovskú sociálnu a ekonomickú priepasť medzi majoritou a Rómami.

Olina Kováčová – vychovávateľka, Súkromná škola Narnia, Banská Bystrica

V prvom rade mu patrí veľká vďaka a gratulácia za to, že nás bude zastupovať v národnej rade. Od nášho nového rómskeho poslanca očakávam riešenie zlej sociálnej situácie Rómov na Slovensku. Toto je veľká výzva nielen pre Štefana Vavreka, ale aj pre ostatných zodpovedných politikov. Myslím, že je akútna potreba pomoci pre ľudí, ktorí žijú v chudobe, ktorí sú veľakrát bez teplého jedla. Spoločnosť podporuje napríklad deti v Afrike, čo je veľmi dobré a ja to oceňujem, ale čo robíme u nás doma pre zlepšenie situácie rómskych detí v osadách a getách? Je smutné, že mnohokrát týmto najchudobnejším deťom závidia aj dotáciu na stravu v školách, ktorú dostávajú. Pýtam sa, prečo sa nerobí misijná práca aj v osadách? Pánovi Vavrekovi prajem, aby mal veľa síl prekonávať prekážky a nedal sa odradiť od svojich plánov, s ktorými vstupoval do politiky.

Štefan Šarközy – kouč, lektor a životný poradca, Bratislava

Náš nový poslanec je múdry človek, ktorý vie počúvať ľudí. Držím mu palce. Určite má témy, ktoré chce a bude riešiť. Verím, že sa mu podarí rýchlo sa zorientovať. Ako poslanec Národnej rady SR môže otvárať témy, ktoré sú pre nás Rómov dôležité. Ja mu prajem, aby sa mu to darilo. Zároveň mu ponúkam tému, ktorá sa dotýka prevažnej časti rómskej komunity na Slovensku. Na Slovensku totiž žije prevažná časť Rómov, ktorí normálne pracujú, majú normálne bývanie, správajú sa slušne, no napriek tomu sú v živote dennodenne konfrontovaní s odmietaním a diskrimináciou len preto, že sú Rómovia. Na túto skupinu sme ako spoločnosť zabudli a aj oni potrebujú našu pomoc. Všetko dobré, pán poslanec.

Vladimír Sendrei – spevák, občiansky aktivista, člen Rady vlády SR pre tretí sektor, Kokava nad Rimavicou

Štefan Vavrek je môj priateľ, je to človek, ktorý dosiahol za pár rokov veľa skúseností s rómskou problematikou.

Pracoval a pôsobil hlavne v prostredí Rómov hovoriacich po maďarsky v oblasti Gemera. Je to veľký úspech, že sa stal poslancom národnej rady, čo sa mu podarilo hlavne vďaka kvalitnej kampani na Gemer. Myslím si však, že jeho pozícia poslanca nepomôže k zmene celkovej situácie Rómov. Most-Híd nie je rómska strana a on sám nebude mať šancu rozhodovať o nejakej pomoci, ktorá by prispela k pozitívnym zmenám v živote Rómov. Napriek tomuto konštatovaniu mu prajem veľa úspechov.

Alena Pustajová – asistentka zdravotnej osvet, Čierny Balog

Určite je ťažké v skratke odpovedať na to, čo by mal presadiť. Problémov, ktoré treba riešiť je veľa a on tam bude sám. Podľa mňa je to úžasný človek, ktorý veľa dokázal a nepresadzuje iba svoje zámery, záleží mu aj na názoroch iných. Možno by sme potrebovali práve viac takýchto rómskych politikov, ktorí sa nepovyšujú nad Rómami z marginalizovaného prostredia. Prajem mu, aby mal pri sebe kolektív úprimných ľudí a aby v konečnom dôsledku dokázal aspoň čiastočne pomôcť ľuďom z rómskych osád, lebo aj tam sú šikovní ľudia, ktorých však nikto nevidí a nepomôže im.

Stanislava Kollárová Dobiášová – operátorka výroby, Zvolen

Neočakávam od žiadneho politika nič. Mám pocit, že v súčasnom svete platí, že každý robí dobre iba pre seba. Voči politike som naozaj dosť negatívne naladená, lebo všetky tie kauzy nám ukazujú, že ľudia sú pre politikov vždy až na poslednom mieste. Úprimne mu želim, nech sa mu podarí zachovať si svoju tvár a splniť to, čo sľuboval.

Michal Sivák – študent vysokej školy, Košice

Keďže som mladý, moje očakávania sú rôzne. Od nového rómskeho poslanca Štefana Vavreka očakávam solídnu prácu, pravé a nefalšované jednanie, keďže zastupuje rómskych občanov Slovenskej republiky. Mám veľké skúsenos-

ti s diskrimináciou a veľmi by som si prial, aby ako verejný činiteľ obraňoval práva Rómov a potláčal diskrimináciu v minorite, ale aj v majorite a taktiež aj spoločenskú segregáciu, ktorá je pre nás veľkou pliagaou. Očakávam, že z našej krajiny, samozrejme s pomocou iných kompetentných ľudí, urobí slušnú krajinu, ktorá nebude terčom pre iných ľudí doma alebo v zahraničí. Možno mám vysoké nároky, ale verím, že sa to môže stať. Očakávam riešenie spoločenskej inklúzie medzi minoritou a majoritou. Verím, že pán Vavrek nesklame a bude čestným Rómom, ktorý sa nikdy nebude hanbiť za to, že je Róm. Prajem mu veľa úspechov, veľa stretnutí s minoritou, pretože len tá sama vie povedať o problémoch, ktoré sa dejú za múrmi každého obydlija alebo v samotnej spoločnosti, ktorá nás niekedy neprijíma.

Ivan Mirga – bývalý profesionálny vojak a pracovník v štátnej správe a v sociálnej oblasti, Spišská Nová Ves

Po mojich skúsenostiach a pochopení ľudského myslenia a mentality, od neho neočakávam nič. K rómskej problematike sa dostal viac menej ako outsider, do politiky tiež, kedy robí krovie a zbiera hlasy Mostu-Híd. Týmto ho nekritizujem, len konštatujem. Robí to, čo aj všetci. Nepoznám Štefana Vavreka osobne. Pravdepodobne ide o človeka s racionálnym úsudkom, ale v kvalite života rómskym komunitám nič nezlepší. Ľudia v komunitách sú občanmi tejto spoločnosti, ktorí nevedia kam smerujú a ani netušia, ako môžu žiť lepšie a dôstojnejšie. Bol tu jeden „podobný“, ktorý svojím amaterizmom, nekvalifikovanosťou pokazil, na čo siahol. Ľudia ho rešpektovali, pretože hovoril ich jazykom, iný nepoznal. Nevie, či pán Vavrek nerobí niečo podobné na južnom Slovensku. Verím, že nie. Prajem mu veľa sily a veľké osvietenie.

Lucia Suchá – pracovníčka v komunitnom centre, Žiar nad Hronom

Od nového rómskeho poslanca hlavne očakávam šírenie ľudského dobra, ktoré našej spoločnosti chýba. Do jeho novej práce mu želim veľa šťastia, porozumenia a úspechov.

Janka Radnaiová – terénna pracovníčka, Handlová

Aby sa pri vykonávaní svojho mandátu stretol len s ústretovými ľuďmi bez predsudkov, aby dokázal presadiť svoje názory. Očakávania veľké nemám, len v malom kútiku duše dúfam, že sa pokúsi pomôcť Rómom, ktorí žijú na Slovensku. Nemyslím tým zvýšiť dávky v hmotnej núdzi, ale pomôcť im úpravou, alebo presadením nejakého zákona, ktorý by bol pre nich prospešný a dokázal im zlepšiť kvalitu života. Pri prijímaní zákonov, ktoré by mali pomôcť riešiť problémy vylúčených rómskych komunít netreba zabudnúť zohľadniť aj celkový naturel rómskych komunít. Napríklad, aby sa mohli venovať remeslám, ktoré boli pre Rómov typické, alebo aby si osvojili iné užitočné zručnosti. Bolo

by dobré, aby ich ľudia nehádzali do jedného vreca a tiež, aby mohli zviditeľniť aj svoju kultúru.

Mária Abrahámová – terénna pracovníčka, Zvolenská Slatina

Chcela by som, aby sa pán poslanec zaujímal o verejnú politiku súvisiace s rómskou problematikou. Je nevyhnutné, aby upozorňoval na problémy, ktoré Rómom trápia a ktoré je treba riešiť, aby predstavil ostatným poslancom aj verejnosti pozitívne vzory, obce, komunity, občianske združenia, ktorým sa darí riešiť problémy a zlepšovať celkovú situáciu týchto rómskych komunít.

Miloš Rác – výtvarník, Topoľčany

Moje očakávania sú jednoduché a logicky vyplývajú z jeho mandátu a úlohy poslanca. Očakávam od neho, že naplní svoje predsavzatia a plány, s ktorými do parlamentu a politiky vstupoval. Dúfam, že svojou prácou pomôže riešiť problémy, ktoré trápia Rómov a podľa mňa aj celú spoločnosť. Dúfam, že sa mu v spolupráci so svojimi kolegami podarí postupne opatreniami a zákonmi búrať bariéry a predsudky v našej spoločnosti. Do jeho práce mu prajem veľa úspechov.

Milena Maková – riaditeľka podniku medzitru práce Šanca pre všetkých, n. o., Banská Bystrica

Držím mu palce. Som rada, že opäť máme niekoho v parlamente, máme svojho poslanca napriek tomu, že vieme, že reálne sám (jeden) asi veľa nedosiahne. Určite nie toľko, koľko by sme potrebovali, ale lepšia kvapka v mori ako nič. Verím, že raz ich tam budeme mať viac a presadia lepšie podmienky na život v Slovenskej republike, nielen Rómom. Pánovi Vavrekovi želim húževnatosť, zdravý gazdovský rozum, zdravý úsudok a aby aj po skončení volebného obdobia, keď sa ohliadne, bol sám so sebou spokojný s pocitom, že dosiahol niečo aj pre Rómov a k niečomu prispel, čo aspoň trochu zmení celkovú situáciu Rómov na Slovensku.

Nikola Bilá – študentka, Snakov

Očakávala by som od neho, aby svojou prácou v parlamente pomohol Rómom pri vzdelávaní, zamestnávaní a taktiež aj v dostupnosti zdravotnej starostlivosti. Myslím si, že pomoc, ktorú by štát poskytol Rómom, by v konečnom dôsledku pomohla samotnej spoločnosti ako takej. Rómom, ktorí sa snažia žiť inak a chcú v živote niečo dosiahnuť v tom vždy niečo bráni, napríklad sú to financie, prostredie, v ktorom žijú, a preto nedokážu rozvíjať svoje schopnosti, zručnosti a návyky. Preto by som chcela, aby nový rómsky poslanec v parlamente pomohol tým Rómom, ktorí to najviac potrebujú, aby sa predsudky proti Rómom neprehľbovali, ale naopak pomaly odstraňovali z vedomia spoločnosti.

Radko Tokár – koordinátor Regionálneho centra sociálnej ekonomiky v Košiciach

Pištu Vavreka vnímam najprv ako dobrého kamaráta, veľmi láskavého, skromného a slušného človeka, ako ex-riaditeľa Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, člena vládnej koalície strany Most-Híd, už aj ako poslanca národnej rady. Počet volebných hlasov v parlamentných voľbách 2016 a dosiahnuté výsledky jeho práce jednoznačne hovoria o tom, že je v súčasnosti prirodzenou rómskou autoritou. Všímam si, že už predkladá v parlamente návrh istého zákona v sociálnej oblasti, rieši budúcnosť Divadla Romathan, zúčastňuje sa aj naďalej terénnych výjazdov v rómskych komunitách. Pritom rieši v súčasnosti problémy aj v tých rómskych komunitách so samosprávami, kde nezískal v parlamentných voľbách 2016 ani jeden hlas. Má výborné výsledky práce a je aktívny, čím spĺňa očakávania od poslanca národnej rady. Prajem mu pevné zdravie a dostatok úspechov.

Ivan Hriczko – expert na rómsku problematiku, Košice

Jeho práca, kontakt s ľuďmi, vzdelanie a šťastie mu doniesli úspech v podobe pozície poslanca Národnej rady SR, čím svoju politickú kariéru posunul z lokálnej do národnej úrovne. Osobne to vnímam pozitívne a som rád, že sa mu to podarilo a strana Most-Híd mu to kvalitným politickým marketingom dopriala. Vyplývalo to aj z krásneho 18. miesta na kandidátke počas parlamentných volieb. Mnoho ľudí bolo prekvapených z vysokého miesta, ktoré mu vedenie strany pridelo v rámci volieb, a tu je výsledok šance a príležitosti, ktorú dostal už v minulosti. Jeho menovanie nespájam s rómskym úspechom, ale s úspechom jeho osobným a straníckym. Strana Most-Híd má v rukách už niekoľko rokov otázku Rómov v našej krajine a bohužiaľ úspechy, napredovanie a samotný progres je málo citeľný. Naš ťažko skúšaný národ je mnohokrát obeťou projektových nápadov, stratégií a koncepčných materiálov, ktoré skôr poškodia ako pomôžu, čo je aj výsledkom neerudovanosti a nepripravenosti ľudí, ktorí majú v rukách moc riešiť otázku Rómov v našej krajine. Jeho postavenie, stranícke povinnosti voči strane a pôsobenie v NR SR je nie otázkou Rómov, ale otázkou strany, a to je veľmi dôležité pri očakávaníach a následných dopadoch aj na samotnú rómsku komunitu žijúcu na Slovensku. Dlho očakávané zmeny života Rómov v našej krajine zo strany Rómov by som nerád viazal s jeho menovaním, nakoľko jeho pôsobenie v NR SR je zamerané na hospodárske záležitosti – nie na otázku národnostných menšín alebo špeciálne Rómov.

Prajem mu veľa múdrych dní, ktoré mu ako aktívnemu politikovi budú najviac potrebné. Osobné zaniehanie Štefana Vavreka v rómskej problematike mu dúfajme dopraje nové možnosti, ktoré budú vnímať Rómovia v našej krajine bez ohľadu na politickú príslušnosť, materinský jazyk a región.

Prípravili: Braňo Oláh, Roman Čonka

Zmena v oblasti desegregácie vo vzdelávaní je nevyhnutná, opatrenia treba urýchliť

Bratislava, 8. októbra – Opatrenia vedúce k desegregácii vo vzdelávacom systéme na Slovensku sa realizujú pomaly alebo vôbec. Zmena v tejto oblasti je nevyhnutná. Verejná ochrankyňa práv Mária Patakyová, splnomocnenec vlády pre rómske komunity Ábel Ravasz, hlavná školská inšpektorka Viera Kalmárová a riaditeľka Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie Janette Motlová podpísali Spoločné vyhlásenie k desegregácii vzdelávacieho systému SR. Upozornili v ňom na nedostatky vo vzdelávacom systéme, pripomenuli Vláde SR jej záväzky z programového vyhlásenia v tejto oblasti a navrhli opatrenia na zlepšenie aktuálneho stavu. Vyhlásenie uvádzame v plnom znení.

Spoločné vyhlásenie k desegregácii vzdelávacieho systému SR

Vláda SR sa v Programovom vyhlásení v oblasti integrácie marginalizovaných komunít zaviazala rozšíriť dostupnosť predškolského vzdelávania; pripraviť zmenu diagnostiky žiakov základných škôl s cieľom minimalizovať presmerovanie žiakov z marginalizovaných komunít do špeciálnych škôl a tried; zabezpečiť viac odborných pracovníkov, najmä asistentov učiteľa v základných a stredných školách. Uvedené ciele sa pretavili aj do vládou schváleného Národného programu rozvoja výchovy a vzdelávania.

Ako signatári spoločného vyhlásenia sme sa zhodli v tom, že realizácia vyššie uvedených cieľov napreduje pomaly, prípadne v niektorých oblastiach absentuje. Aby v tejto oblasti nastal badateľný posun, je nevyhnutné vykonať systémové zmeny na sprístupnenie a zrovnoprávnenie vzdelávacieho systému pre každé dieťa, nezávisle od jeho národnosti a životných podmienok.

Preto navrhujeme čo najskoršie vykonanie týchto krokov:

Predškolská výchova

Je potrebné legislatívne zavedenie povinnej predškolskej dochádzky pre všetky deti minimálne jeden rok pred nástupom na povinnú školskú dochádzku. Zároveň je dôležité, aby kompetentní čo najskorším schválením legislatívnych zmien, ale aj prijatím potrebných nelegislatívnych opatrení, podnikli všetky potrebné kroky vedúce k tomu, že v roku 2020 bude z hľadiska priestorových, materiálnych a personálnych kapacít pripravené všetko pre realizáciu povinnej predškolskej výchovy.

Prechod do základnej školy

Je potrebné zmeniť systém psychologického a špeciálnopedagogického testovania detí, rovnako systém podporných opatrení a zaviesť novú definíciu dieťaťa zo sociálne znevýhodneného prostredia definovaním

minimálnych štandardov kvality života detí, ktoré by určovali potrebný stupeň podpory a pomoci žiakom podľa ich potrieb a životných situácií.

Navrhujeme upraviť metodický pokyn, ktorý zmení spôsob získavania informovaného súhlasu pri zaradovaní detí do špeciálnych tried a škôl, ako aj pri výchove a vzdelávaní detí a žiakov so špeciálnymi výchovnovzdelávacími potrebami formou školskej integrácie v bežnom vzdelávacom prúde. Od zmeny očakávame zvýšenie informovanosti a zapojenie rodičov do tohto procesu.

Inkluzívne základné školy

Navrhujeme vydať metodický pokyn týkajúci sa zriaďovania školských obvodov tak, aby čo najviac napomáhali integrácii všetkých žiakov a znemožňovali ich segregáciu.

Je nevyhnutné podporiť vzdelávacie programy vedúce k školskej integrácii žiakov v základnej škole. Rovnako zvýšiť financovanie pre integráciu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a zabezpečiť nielen dostatočné kapacity školských tried a zariadení, ale aj dostatok učiteľských, asistentských pozícií, vrátane pozícií odborných pedagogických pracovníkov.

♦ FOTO TASR – Jakub Kotian

Navrhujeme zavedenie odbornej super-vízie ako formy podpory a poradenstva pre pedagogických zamestnancov v základných a stredných školách.

Prechod na strednú školu

Navrhujeme sprístupniť dvojročné učebné odbory stredných odborných škôl aj absolventom špeciálnych tried a škôl, aby mohli nadobudnúť odbornú kvalifikáciu potrebnú na zaradenie na trh práce. Tiež navrhujeme rozšíriť možnosť prechodu z dvojročných na trojročné študijné odbory aj tým žiakom, ktorí absolvovali špeciálnu základnú triedu či školu, ale dokončili si základné vzdelanie v systéme druhošancového vzdelávania.

V súlade s týmito návrhmi sa zaväzujeme, že budeme aj naďalej monitorovať posun v tejto oblasti, upozorňovať na nedostatky a sme pripravení v rámci našich pôsobností spolupracovať pri presadzovaní systémových zmien a opatrení.

(red/TS)

Ako hrali Rómovia v pekle

Sar bašavenas o Roma andre pekla

Vonku prší už tretí deň a fúka silný vietor, je to silná víchrica. Rómovia v osade už tretí deň nevyšli so svojich príbytkov. Boja sa, lebo veria, že v takejto slote sa pohybujú démonické bytosti – čerti a strigy, čo roznášajú prostredníctvom „zlého vetra“ choroby, zakliatia a iné nečistoty. Nenadarmo sa hovorí, že ak fúka silný vietor, čerti sa ženía. Aj keď je leto, je dosť chladné počasie. Ani muzikanti Zolo, Ďuso a ďalší nevyšli zo svojich príbytkov, sedia doma a už tri dni nezarobili ani grajciar. Zolo leží na posteli v kuchyni a číta knihu, je jeden z mála Rómov v osade, čo vedía čítať a písať. Patrí medzi najlepších čitateľov miestnej grófskej knižnice. Žena a deti spia v zadnej izbe. Zaspali skoro a hladné, veď už tri dni ich sužuje silná víchrica, niet kde zarobiť nejaký ten grajciar. Vedľa posteľe, na ktorej leží Zolo je pec, na nej hrnček s vareným vínom, škoricou a klinčekmi. Ohník v peci zohrieva víno, ktoré Zolo popíja po dúškach. Ten vie veľmi dobre, čo prehreje telo a nakopne mozgové závitý. Vstane z posteľe a postaví sa, knihu na chvíľu odloží bokom a začne premýšľať, čo dá zajtra deťom jesť a kde vezme nejaké grajciare, lebo nič nenaznačuje tomu, že by prestalo pršať.

Chodí po kuchyni hore-dole, keď v tom niekto zabúcha na dvere. Je už takmer poľnoc. „Koho to sem čerti nesú?“ v duchu si pomyslel Zolo a opýtal sa: „Kto je tam?“ Je ticho a nikto sa neozýva. Zolo sa začal obávať, ale opäť sa opýtal: „Kto je tam? Čo nesedíš doma? Čo nevidíš, že vonku sa čerti ženía?“ A v tom sa ozval hlas: „Otvor! Neboj sa! Chcem ti dať zarobiť nejaké peniaze.“ Zolo sa zamýšľal aj bál. Veď kto mu o takomto neskorom čase môže ponúkať zárobok? Ale predstava, že ráno nebude mať čo dať deťom pod zub mu dodala odvalu, a tak otvoril dvere. Pred ním stál neznámy vysoký chlap s čiernymi fúzami a kozou briadkou, na sebe mal dlhý čierny kabát a na hlave čierny klobúk. „Môžem vojsť?“ opýtal sa Zola a pokračoval: „Vonku prší a nerád by som premkol.“ Zolo pozrel na neho a hovorí: „Nech sa vám páči, poďte ďalej.“ Neznámy chlap vošiel dnu do malej, skromnej kuchyne a obzeral sa po nej. Oči sa mu zastavili na Zolových husliach, ktoré viseli na stene nad posteľou. „Hráš na husle?“ spýtal sa Zola. „Áno pane,“ odvrkol mu Zolo. „A máš aj kapelu?“ pokračoval neznámy chlap. „Áno, mám,“ odpovedal Zolo, ktorý si všimol zvláštne správanie neznámeho chlapa. Keďže Zolo prečítal veľa kníh, dočítal sa v nich aj o etikete – spoločenskom správaní, podľa ktorého ak muž vstúpi do miestnosti, má si sňať klobúk z hlavy. Ten neznámy chlap ho mal celý čas na hlave a jeho dlhý čierny kabát zapáchal zeminou. Zolo pochopil, že nie je z urodzeného rodu a okrem toho jeho oblečenie bolo suché aj napriek tomu, že vonku bola silná víchrica. Vtedy si Zolo uvedomil, že tento chlap nie je obyčajný smrteľník, ale tváril sa prirodzene, aby to na ňom nebolo vidieť. „O tri dni budem oslavovať svoje narodeniny a ty aj s tvojou kapelou budete hrať na mojej oslave!“ prikázal neznámy chlap Zolovi a dodal, „ak ma oklameš, zničím celú vašu osadu! Pochopil si?!“ Zolo pochopil, že to neznámy chlap myslí vážne a že môže uviesť celú osadu do záhuby, a tak mu nič iné neostávalo, len súhlasiť. „Súhlasím, pane!“ odpovedal a trasúcim hlasom sa opýtal: „A kde to vlastne budeme hrať?“ Neznámy chlap dal Zolovi dve zlatky so slovami: „O tri dni napoludnie prídete ku skalnému bralu, ktoré je na druhej strane lesa, a tam počkáte na môjho sluhu!“ Otvoril dvere a stratil sa v silnej víchrici. Zolo po ňom zatvoril dvere a začal rozmyšľať. Niekde čítal, že skalné bralá v lesoch alebo pri nich sú vchodom do pekla, a tak nemusel dlho hádať, kto bol ten neznámy chlap. Vedel, že budú hrať v pekle, ale nikomu z osady to nesmel povedať, lebo chlapi z jeho kapeľy by sa zľakli. Odmietli by ísť hrať, a tak by vystavil svojich Rómov veľkému nebezpečenstvu. Bolo už po poľnoci, Zolo si ľahol do posteľe a zaspal. Ráno dal svojej žene jednu zlatku, aby išla niečo kúpiť deťom pod zub. Vonku stále lialo. Napriek tomu Zolo zašiel k svojmu švagrovi Ďu-

sovi, aby mu povedal, že o tri dni budú hrať na oslave narodenín. Chcel sa s ním tiež poradiť, koho z muzikantov vezmú na túto udalosť hrať. „Na kontrabas zoberme môjho švagra Ďulu a na akordeón tvojho brata Toňa,“ poradil mu Ďuso. „Dobre teda,“ súhlasne prikývol Zolo a dal švagrovi zlatku so slovami, že neznámy chlap mu dal zálohu dve zlatky. Jednu dal svojej žene a jednu dáva jemu. Ďuso sa zaradoval, Zolovi poďakoval a zobudil svoju ženu: „Vstávaj! Tu máš zlatku a na nič sa nepýtaj! Choď rýchlo kúpiť niečo deťom pod zub!“ O tri dni pred obedom sa rómski muzikanti Zolo, Ďuso, Ďulo a Toňa vybrali na druhý koniec lesa. Keď došli k veľkému skalnému bralu, bolo asi päť minút pred dvanástou hodinou napoludnie. Zastali, zapálili si cigaretu a čakali. Zvony na dedinskej kostolnej veži práve oznamovali, že je poludnie, keď zrazu začali zo skalného brala šľahať ohnivé plamene a hustý dym – a v nich čertisko. Plamene a dym utíchli a čert hovorí: „Ja som Nimoš, a teraz pôjdete so mnou!“ Prikryl ich svojím čertovským plášťom a už boli v pekle. Muzikanti sa pozreli na Zola a spýtali sa: „Ty si vedel, kde ideme hrať, však?“ Zolo bol ticho a tváril sa, že o ničom nevedel. „Prečo si nám to nepovedal?“ ozval sa nazlosteným hlasom Ďuso. „Prečo, prečo? Lebo by ste nešli hrať a ak by sme neboli dnes tu, tak neviem, čo by bolo s našou osadou. Ten, čo si nás objednal sa mi vyhrážal, že zničí našu osadu, ak mu neprídeme hrať,“ vysvetlil muzikantom Zolo. Tí ho začali chápať, ale mali stále obavy: „Čo ak nás odtiaľto už nikdy nepustia?“ pýtali sa Zola. Ten ich uisťoval, aby sa nebáli, že on si s čertmi poradí. Oslava sa začala a Rómovia hrali a hrali a čerti sa bláznili, zabávali, skákali, oslavovali, veď ich najvyšší, sám Lucifer, oslavoval svoje narodeniny, ktohovie, koľké? Päťdesiate, sté..., to len sám čert vie. Keď oslava skončila, došiel za Zolom sám Lucifer a hovorí mu: „Hrali ste výborne, všetci sú s vami spokojní.“ Zolo sa zaradoval, ale v tom prišlo to, čo predpokladali ostatní hudobníci. „Keďže ste hrali veľmi dobre, ostanete u mňa celý rok a budete mne a všetkým čertom hrať deň čo deň. Po roku vás prepustím na zem.“ Zolo mu však oponoval: „To nemôžete, vaša výsosť, my máme doma ženy a deti, o ktoré sa treba starať.“ Lucifer sa zasmial. „Hahaha, ja môžem všetko a čo sa týka vašich žien a detí, o tie sa nemusíte báť, bude o ne dobre postarané a moji čerti im sem-tam budú robiť spoločnosť,“ uistil Zola Lucifer. Ten sa zľakol, že čerti môžu ich ženám a deťom ublížiť, a tak sa nevzdával. „Tak poďme súťažiť a ak vyhrám, dáš mne a mojím muzikantom milosť a prepustiš nás okamžite na zem.“ Lucifer s tým súhlasil, lebo si bol istý, že nad čertom nemôže obyčajný smrteľník vyhrať. „Dobre teda,“ odvetil Lucifer a pokračoval, „ak dvakrát vyhráš nad mojím najlepším, najmúdrejším a najmocnejším čertom

Nimošom, ste všetci voľní!“ Na znak dohody si Lucifer a Zolo podali ruky a vyslovili známe slová: „Kopyto, jelito, platí to!“ Zolo nečakal a začal rozmyšľať, ako prekabátiť čerta. Okrem toho, že bol veľmi dobrý muzikant, bol aj dobrý v kartách, preto si v duchu myslel, že si zahrá s čertom karty. Čo by to bolo za peklo, keby sa v ňom nehrali karty? Zolo hovorí: „Počuj Nimoš, zahráme si karty, a keď vyhrám, prvá úloha bude splnená. Súhlasíš s tým?“ Čert Nimoš patrila medzi najlepších kartárov, a tak ponuku Zola prijal s radosťou, veď ešte nikdy v kartách neprehral. Na hlave mal čertovský klobúk zdobený čiernou stuhou, a vtedy Zola napadlo, ako ho prekabáti. Hovorí mu: „Počuj, čert, taký istý klobúk mám doma, môžem...?“ Vzal čertov klobúk do ruky. Ako si ho prezeral a chválil, aký je to nádherný klobúk, šikovne strčil za stuhu čo zdobila klobúk, malé zrkadielko, ktoré vytiahol zo saka. Klobúk čertovi Nimošovi vrátil a začali hrať karty. Zolo sa mu mohol vďaka zrkadielku na čertovom klobúku pozeráť do kariet, a tak nemal problém nad čertom vyhrať. „Dočerta, to snáď nie je pravda, že som ja, jeden z najmúdrejších, najmocnejších a najlepších čertovských kartárov prehraný s obyčajným smrteľníkom!“ Čert penil, ale priznal si porážku. Sňal klobúk a položil ho na stôl. „To bolo prvý a poslednýkrát, čo si nado mnou vyhraný, viac ti to už nedovolím!“ poznamenal čert Nimoš a prechádzal sa hore-dole, aby sa upokojil. Zolo šikovne, aby si to čert nevšimol, vytiahol zrkadielko z klobúka. Nevie, či sú v pekle zrkadlá, ale v tomto pekle zrkadlá určite neboli. Čert Nimoš bol síce jeden z najmúdrejších, najmocnejších a najlepších čertov v tomto pekle, ale bol aj najškaredší, akého kedy kto videl. Nimoš nevedel, ako vlastne vyzerá a že je najškaredší, lebo sa nikdy do zrkadla nepozrel. Vtedy Zola napadla veľmi dobrá myšlienka, ako opäť prekabáti čerta. „Stavím sa s tebou, že ak ti ukážem obrázok jedného škaredého tvora, zľakneš sa ho,“ ponúkol Zolo čertovi stávkku. Čert Nimoš ju prijal, pretože čerti sa ničoho a nikoho neboja. „Ak sa zľakneš, prepustiš mňa a mojich muzikantov na slobodu na zem,“ podmienil Zolo svoju stávkku. Čert súhlasil. „Ukáž mi ten obrázok!“ požiadal Nimoš Zola. Ten mu ukázal malé zrkadielko, v ktorom sa objavil škaredý odraz azda najškaredšieho čerta na svete. „Jááááááá..., čo to je za tvora, pomóóóó!“ kričal čert Nimoš. „Prehraný si a musíš nás pustiť na zem. Musíš dodržať svoje čertovské slovo!“ zdôraznil Zolo. „Chodte do čerta!“ povedal čert Nimoš a prepustil ich na slobodu na zem a ešte aj s mešcom dukátov. Rómski muzikanti rýchlo utekali domov k svojim ženám a deťom a po tejto skúsenosti s peklom si dávali veľký pozor, komu idú hrať.

* * *

Avri del brišind imar trito dives u phurdel zoralí balvaj, oda hin zoraľa balvajakro brišing. O Roma andre osada imar trito dives naavle avri andal peskre kherora. Daran pes, bo pačan, hoj andre ajso phuj idejos hurňałon o bižuze – o benga the bosorky, save rozlidžan prekal e „phuj balvaj“ nasvalipena, pokeribena the aver bižužipe-na. Na hijaba pes phenel, hoj te phurdel zoralí bajval, o benga pes len palal. Choc hin ňilaj, hin šilalo idejos. Aňi o lavutara o Zolis, o Ďusis the aver naavle avri andal peskre kherora, bešen khere u imar trin divesa nazarodle aňi grajcaris. O Zolis pašłol pro haďos andro tavibnaskro kher u genel e gendi, hino jekh le frima Romendar andre osada, so džanel te genel the te irinel. Hino jekh nekfeder gendo-šis andre thaňutňi grofiko gendica. E romňi the o čhavore soven andro paluno kher. Zasute sig the bokhale, se imar trin divesa len marel o zoralo balvajakro brišind, nane kaj te zarodel varesavo oda grajcaris. Paš o haďos, pre savo paš-łol o Zolis ačhel bov, pre leste e kučori la taďa moľaha, ško-ricaha the klinčekenca. E jagori andro bov taťarel e mol, sa-vi o Zolis pijel polokes. Ov džanel igen mištes, so pretatarla o teštos u čalavla e godí. Uštel upre andal o haďos u terďila, e gendi pro sikra thovel seraha u chudel te gondofinel, so dela tajsa le čhaven te chal u kaj lela varesave grajcara, bo ňič nasikavel pre oda, hoj preačhela te del brinšind. Phirel pal o tavibnaskro kher upre-tele, sar andre oda vareko dur-kinda pro vudar. Hin imar maj jepaš rat. „Kas oda adaj o benga anen?“ andre vodi peske gondolinda o Zolis u phučla pes: „Ko ´da odoj?“ Hin čhites u ňiko pes na del anglal. O Zolis chudňa te daral, kajča pale pes phučla: „Ko ´da odoj? So nabešes khere? So nadikhes, hoj avri pes o benga len palal?“ U andre oda pes diňa anglal o hangos. „Phundrav! Madara pes! Kamav tut te del te zarodel varesa-ve love.“ O Zolis gondolinlas the daralas. Se ko u andre kaj-so nasig idejos šaj les del te zarodel? Kajča o dikhiben, hoj tosara les naela so te del te chal le čhavoren les diňa zoralipen, u avka phundraďa o vudar. Anglal leste ačhelas naprindarnuto učo murš le kale čhorenc the buzňakra brad-kaha, pre leste sas dindardo kalo gerekos u pro šero kali stadi. „Šaj džav dureder?“ phučla le Zolistar u vakerel dure-der: „Avri del brišind u nakamľomas te cindol.“ O Zolis di-khľa pre leste u phenel: „Mi el tumenge pre kedva, aven dureder.“ O naprindarnuto murš geľa andre andro cikno, čoro tavibnaskro kher u rozdikhel pes pal leste. O jakha leske pes ačhade pre Zoliskri lavuta, savi figinelas pre fala upral o haďos. „Bašaves pre lavuta?“ phučla le Zolistar. „He rajeja,“ phendža leske o Zolis. „U hin tut the bašavibnaskri banda?“ phučel dureder o naprindarnuto murš. „He hin man.“ phendá pale o Zolis, savo dikhľa aver likeriben le na-prindarnutestar muršestar. Vaš oda hoj o Zolis pregenda but gende, dogenda pes andre lende the pal e etiketa – ma-nušíkano likeriben, prekal savo te murš avel andro kher, kamel te thovel tele e stadi pal o šero. Koda naprindarnuto murš la likerelas calo idejos pro šero u leskro dindardo ka-lo gerekos khandelas phuvatar. O Zolis ačaliľa, hoj nane andal e rajkaňi famelija u bijal aver leskro uraviben sas šu-ko, choc avri delas zoralo balvajakro brišind. Akor o Zolis ačaliľas, hoj kada murš nane chocsavo manuš, kajča liker-las pes avka, kaj oda pre leste te na dičhol.

„Trine divesenca leperava pro miro ulišagaskro dives u tu the tira bašavibnaskra bandaha bašavena pre miro mu-latšagos!“ parančolinda o naprindarnuto murš le Zoliske u mek phendá, „sar manca thoveha avri, bares musarava calo tumari osada! Ačaliľal!“ O Zolis ačaliľa, hoj o na-prindarnuto murš oda gondofinel čačeste u hoj šaj anel ca-lo osada andre bari bibacht, u vaš oda leske nič aver naač-helas ča te del leske lav. „Mištes rajeja!“ phendá u izdrane

hangoha pes phučla: „U kaj oda bašavaha?“ O naprindarnu-to murš diňa le Zolis duj somnakune le lavenca: „Pal o trin džives pro dilos avena kijo učo bar, savo hino pre aver sera le vešeske, u odoj užarena pre miro sogalošis!“ Phundraďa o vudar u našliľa andro zoralo balvajakro brinšind. O Zolis pal leste phandľa o vudar u chudňa te gondofinel. Varekhaj genelas, hoj o uče bara andro veša abo paš lende hine vu-dar andre pekla, u avka nasas tromado but te gondofinel, ko sas koda naprindarnuto murš. Džanelas, hoj bašavena andre pekla, kajča ňikaske andal e osada natromandiľa te phenel, bo o murša andal leskri banda darandilehas. Nage-lehas te bašavel, u avka andžahas peskre Romen andre bari bibacht. Sas imar pal jepaš rat, o Zolis peske pašliľa andro haďos u zasuča. Tosara diňa peskra romňa jekh somnaku-ňi, kaj te džal vareso te cinel le čhavage te chal. Avri meksa delas brišind. Theavka o Zolis geľa kija peskro šogoris Ďu-sis, kaj leske te phenel, hoj trine divesenca bašavena pro ulišagaskro dives. Kamľa pes leha te dokerel, kas le lavuta-rendar lena pre kada bašaviben te bašavel. „Pre bugova las mire šogoris le Ďulas u pre harmoniľija tire phrales le To-ňus,“ phendá leske o Ďusis.

„Mištes akor,“ čalaďa le šereha o Zolis u diňa le šogoris somnakuňi le lavenca, hoj o naprindarnuto murš les diňa anglal duj somnakune. Jekh diňa peskra romňake u jekh del les. O Ďusis lošanda, le Zoliske palikerďa u uštaďa peskra romňa: „Ušti! Le kadaj somnakuňi u pre ňisoste pes maphuč! Dža sigo cin vareso le čhavage te chal!“ Pal o trin divesa anglo dilos pes kidne avri o romane lavutara o Zolis, o Ďusis, o Ďulas the o Toňus pre aver agor le vešeskro. Sar doavle kijo baro učo bar, sas vaj para pandž minuti dešuduj ori pro dilos. Ačhile, labarde peske thuvaľi u užarenas. O harangi pre gavutňi khangeri ipen denas te džanel, hoj hin jepaš dives, sar jekhvarestar andal o učo bar chudne te ma-rel avri jagale jagora the thulo thuv - u andre lende o ben-goro. O jaga the o thuv čhitile u beng phenel: „Me som o Nimošis, u akana avena manca!“ Garuďa len peskre ben-geskre gerekoha u imar sas andre pekla. O lavutara dikhle pro Zolis u phučle pes: „Tu džanehas kaj džas te bašavel, so?“ O Zolis čhitelas u kerelas pes, hoj ňisostar nadžanel. „Soske amenge oda naphendal?“ diňa pes anglal cholamen hangoha o Ďusis. „Soske, soske? Bo nagelanas te bašavel u te naulamas adaďives adaj, ta nadžanav, so ulahas amara osadaha. Oda, so amen alkudinda man daravlas, hoj bares musarla amari osada, te leske naavaha te bašavel,“ phendá le lavutareng e o Zolis. Kola les chudne te ačalol, kajča the avka daranas: „So te amen adarig imar šoha namukena?“ phučle pes le Zolistar. Ov lenge phenelas, kaj te nadaran, hoj ov le bengenca thovela avri. O mulatšagos kezdinda u o Roma bašavenas u bašavenas u o benga diliňaľonas, mulati-nenas, chučkerenas, lošanenas, se lengro nekbareder, kor-koro o Luciferis, leperelas pro peskro ulišagaskro dives, ko džanel, keci beršengro? Pendato, šelto..., oda ča korkoro o beng džanel. Sar o mulatšagos agorisaliľa, avľa pal o Zolis korkoro o Luciferis u phenel leske: „Bašavnas igen mištes, savore hine tumenca smirom.“ O Zolis lošandiľa, kajča an-dr´oda avľa oda, so peske gondofinenas o lavutara. „Vaš oda hoj bašavenas igen mištes, ačhena ke mande calo berš u mange the savore bengenge bašavena dives so dives. Pal o berš tumen mukava pre phuv.“ O Zolis leske phenelas pale: „Oda našti, tumaro učipen, amen hin khere romňija the čhavore, pal save kempel te bajinel.“ O Luciferis asandi-ľa. „Hahaha, me šaj savoro u so džal pal tumare romňija the čhavore, pal lende pes namusaj te daral, ela pal lende mištes bajindo u mire benga lenge adaj-kodoj kerena jekhetañipen,“ phendá le Zoliske o Luciferis. Koda daran-diľa, hoj o benga šaj lengre romňijenge the čhavoreng e va-

reso keren u avka o Zolis na pomukelas. „Ta avas te khelel vareso u te khelava avri me deha man the mire lavutaren kamiben u mukeha amen takoj pre phuv.“ O Luciferis aleske diňa lav, bo sas peske bizo, hoj upral o beng našti chocsavo manuš khelel avri. „Mištes akor,“ phendá o Luci-feris u vakerlas dureder, „te duvar kheleha avri upral miro nekfeder, nekgodaveder the nekszoraleder beng Nimošis, san savore biphandle!“ Pre oda hoj pes dovakerde o Lucife-ris the o Zolis dine peske o vasta u phende prindarnute la-va: „Kopyto, jelito, platí to!“ O Zolis naužarlas u chudňa te gondofinel sar thovela avri le bengeha. Bijal oda, hoj sas lačho lavutaris, sas the lačho kartošis, vaš oda andre vodi peske gondolinda, hoj khelela le bengeha karti. So ´da ula-has za pekla, te pes andre late na kheldehas karti? O Zolis phenel: „Šun Nimoš, khelaha peske karti, u te khelava avri, ešebno varesokerdipen ela kerdo. Des lav aleske?“ O beng Nimošis patrinelas maškar o nekfeder kartoša u avka o di-ňipen le Zolistar iľa lošanes, se mek šoha pro karti na prekheldá. Pro šero les sas benguňali stadi šukarardi kala mašľaha, u akor le Zoliske avľa pre godí sar leha thovela avri. Phenel leske: „Šun, bengeja, ajsi bizo stadi man hin khere, šaj...?“ Iľa le bengeskri stadi andro vast. Sar peske la predikhelas u ašarlas, savi oda hiňi bari šukar stadi, cho-chadones thoďa pal e mašľa savi šukararelas e stadi, cikno gendalocis, savo cirdňa avri andal o charno gerekos. E stadi le bengeske Nimošiske diňa pale u kezdinde te khelel karti. O Zolis palikerdones le gendalociske andre benguňali sta-di šaj dikhelas leske andro karti, u avka nasas les problé-mos upral o beng te khelel avri. „Andro beng, oda talam na-ne čačipen, hoj me jekh nekgodžaveder, nekszoraleder the nekfeder benguňalo kartaris prekheldom chocsaveha ma-nušeha!“ O beng pes bares cholarelas, kajča udžanda peske o prekheliben. Iľa tele e stadi u thoďa la pro skamind. „Oda sas ešebnovar the ostatnovar, so upral mande kheldal avri, buterval tuke oda imar nadomukava!“ phendá o beng Nimošis u prirelas upre- tele, kaj te el smirom. O Zolis cho-chadones, kaj o beng te nadikhel, cirdňa avri o gendalocis andal e stadi. Nadžanav, či hin andre pekla gendala, no andre kaja pekla gendala čačes nasas. O beng o Nimošis sas jekh le nekgodžaverendar, nekszoralendar the nefederendar bengendar andre kaja pekla, kajča sas the ne-kdžungaleder, saves varekana ko dikhľa. O Nimošis aňi nadžanelas, sar čačeste dičhol avri u hoj hino nekdžun-galeder, bo šoha pes andro gendalos nadikhľa. Akor le Zoliske avľa andre godí igen lačho gondofipen, sar pale te thovel avri le bengeha. „Dokerav pes tuha, hoj te tuke sikavava čitros pre savo hino jekh džungalo džviros, da-randoha lestar,“ diňa o Zolis le bengeske dokeriben. O beng o Nimošis les iľa, vaš oda bo o benga pes ňi-sostar u ňikastar nadaran. „Te daraha, premukeha man the mire lavutaren pro biphandlipen pre phuv,“ dotho-ďas o Zolis peskro dokeriben. O Beng diňa o lav. „Sikav mange oda čitros!“ mangľa o Nimošis le Zolis. Ov leske sikada cikno gendalocis, andre savo pes leske sikada džungalo palevisariben talam nekdžungaledereskre bengeskro pre luma. „Jááááááj..., so ´da hino za džvi-ros, šigitineeeeeen mangeeeee!“ viskinelas o beng o Nimošis. „Prekheldal u sal tromado amen te mukel pre phuv. Sal tromado te dolikerel tiro benguňalo lav!“ phendá zoraha o Zolis. „Džan andro beng!“ phendá o beng o Nimošis u premukľa len pro biphandlipen pre phuv u mek the le gonoreha le dukatenca. O romane la-vutara sigo denašenas khere kija peskre romňija the čhavore u pal kada prindaripen la peklaha peske denas baro pozoris, kaske džan te bašavel.

Napísal a preložil: Igor Dužda

Riaditelia škôl odovzdali tímu ministerstva cenné podne-ty priamo zo škôl, s ktorými majú skúsenosti. Hovorili o vý-mene údajov medzi školami a úradmi práce, o veľkej a cen-nej pomoci odborných tímov v školách, spolupráci s rodi-nami detí a žiakov, no spomenuli aj vplyvy chystanej zmeny dotácie na stravu poskytovanú ministerstvom práce.

(red/TS)

Národný projekt vytvoril nové pracovné miesta

Varhaňovce, 29. októbra – Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity spustil 13. júla 2018 Národný projekt Podpora predprimárneho vzdelávania detí z marginalizova-ných rómskych komunít (NP PRIM). Vďaka nemu má 150 ob-cí, ktoré sú identifikované ako oprávnení žiadatelia v Operač-nom programe Ľudské zdroje, možnosť získať prostriedky na zamestnanie asistenta učiteľa, odborného zamestnanca, či ko-ordinátora inkluzívneho vzdelávania. Ambíciou projektu je zvýšiť podiel detí, ktoré sa budú venovať príprave na vzdeláva-nie, a tým vyrovnať rozdiely medzi štartovacou pozíciou detí z majority a žiakov z marginalizovaných rómskych komunít.

Do projektu sa doteraz zapojilo už 75 obcí a ďalších 23 fi-nalizuje zmluvy. Reálne asistenti učiteľa a odborní zamest-nanci pomáhajú škôlkarom v 52 obciach. V rámci projektu PRIM bolo po prvýkrát použité aj dočasné vyrovnávacie opa-trenie (DVO) na podporu zamestnanosti Rómov. V praxi to

znamená, že zamestnávateľ zvýhodní rómskeho uchádzača, ak spĺňa všetky kvalifikačné predpoklady. Aj vďaka tomu je najmä pri asistentoch učiteľa 37 Rómov zo 60 asistentov, ktorí sú zatiaľ financovaní z projektu. Ako odborní pracovní-ci pôsobia traja Rómovia z 36 zamestnaných. Až v 29 prípa-doch bolo pri výberových konaniach uplatnené DVO.

„Pri projekte NP PRIM som veľmi rád, že viac ako 40% no-vých zamestnancov sú Rómovia. Vysiela to silný signál do ko-munity, že existuje šanca na uplatnenie sa na trhu práce. Na-vyššie rómski asistenti možno dokážu lepšie pochopiť mentali-tu detí z osád a budú mať aj väčšiu autoritu pri ich príprave v rámci predškolskej dochádzky,“ zhodnotil využitie dočas-ných vyrovnávacích opatrení splnomocnenec Ábel Ravasz. Podľa jeho slov je veľmi dôležité, ako bude NP PRIM fungovať v praxi, lebo je dobrým východiskom pre plošné zavedenie povinnej predškolskej dochádzky a inkluzívneho vzdelávania. „Predškolské vzdelávanie zaručí všetkým deťom rovnakú štar-továciu čiaru pri nástupe do základných škôl. Veľmi pomôže deťom z vylúčených komunít, najmä ak predškolská príprava bude inkluzívna a za podpory asistentov. Obrovskou výho-dou však bude aj pre majoritné deti. Vďaka lepšej príprave predškolákov totiž budú prvé školské mesiace ľahšie a deti budú schopné sa spoločne naučiť viac,“ doplnil Ravasz.

Do projektu sa zapojila aj obec Varhaňovce v okrese Pre-šov. Zamestnali dve asistentky v miestnej materskej škole

a jednu odbornú pracovníčku. Aj vďaka nim majú malí žiaci lepšiu šancu začleniť sa do kolektívu a lepšie zvládnuť pre-chod na základnú školu. „Je dôležité podať deťom pomocnú ruku, keď sú ešte formovateľné a dokážeme ich zapojiť do ko-lektívu, a v tom sú asistenti naozaj vítanou pomocou,“ uviedla starostka obce Varhaňovce Ľubica Pankievičová. Podľa nej je snaha o lepšiu integráciu Rómov behom na dlhé trate a nie je možné vzdať sa, ak sa výsledok neobjaví o týždeň. „Môže to tr-vať aj celú generáciu, ale je treba stále pracovať. Naša obec využíva každú príležitosť a zapojili sme sa azda do každého projektu. Zo získaných finančných prostriedkov z Operačné-ho programu Ľudské zdroje práve rozširujeme kapacitu ma-terskej školy. Prístavba nových dvoch tried by mala byť dokon-čená koncom roka. Vytvoríme tak priestor celkovo pre 65 de-tí. Do osady ideme natiahnúť vodovod aj elektrinu, snažíme sa zamestnávať Rómov na aktivačných prácach plus vyhladá-vame príležitosti zamestnania aj mimo obce. A to komunita vi-dí a sama si uvedomuje, že keď si zvýšia životnú úroveň, vrátiať sa do horšieho už nechcú,“ dodala Ľubica Pankievičová. Podľa jej slov dobre fungujú aj rómske vzory.

Ďalším projektom, ktorý by mal dať Rómom prácu, bu-de podľa Ábela Ravasza pripravovaný projekt rómskych domovníkov. Podstatou projektu je zamestnať ľudí pria-mo z komunity, ktorí budú dozerať na správu domu.

(red/ÚSVRK)

Eva Davidová

[illegible][illegible]

© 2000 John Wiley & Sons, Inc.

Figura 13 Twinkl, drugi najpopularniji i najbrži, najpovoljniji i najsigurniji sajt za preuzimanje resursa. Sajt Twinkl omogućava preuzimanje resursa za predavanje i radni listovi, ali i resursa za učenje i radni listovi. Sajt Twinkl omogućava preuzimanje resursa za predavanje i radni listovi, ali i resursa za učenje i radni listovi. Sajt Twinkl omogućava preuzimanje resursa za predavanje i radni listovi, ali i resursa za učenje i radni listovi.

Das Österreichische Institut für den öffentlichen Unterricht (ÖIÖ) ist ein Institut für die Entwicklung und Förderung der öffentlichen Schulen in Österreich. Es ist ein Institut für die Entwicklung und Förderung der öffentlichen Schulen in Österreich. Es ist ein Institut für die Entwicklung und Förderung der öffentlichen Schulen in Österreich.

Healthy Marriage Tax Credit

Global Performance Index 2010 page 108

[illegible]

Page Number: 100

— **REPORTS**

Journal of the History of Biology 36:1-2 (2003)

ISSN 1338-3027

Rómsky nový list - nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku od roku 1993 do augusta 2008 viedla Daniela HIVEŠOVÁ-ŠILANOVÁ, ktorá sa rozhodujúcou mierou pričinila o ich udržanie a rozvoj.
Vydavateľ: Zdrúženie JEKHEtANE-SPOLU, sídlo združenia a redakcie: Jarková 4, 080 01 Prešov, e-mail: zdruzeniejekhetane@gmail.com, www.jekhetane-spolu.net, šéfredaktor: R. Conka. Jazyková korektorka: I. Durinová.
Redakcia: R. Conka, E. Godlová, J. Gáborová Kroková, D. Obšasníková, B. Oláh, I. Ďurinová, P. Durinová.

Preklady do rómskeho jazyka: Erika Godlová, Stanislav Cina, M. Balog. **Ilustrácie:** J. Fečo, J. G. Mandel. **Sadzba:** Martin Hajduk. **Tlač:** Rotaprint Košice.

Náklad: 3000 ks. **Evidenčné číslo** 375/08. Objeďnávký novín prijíma redakcia. Neobjednané rukopisy a fotografie nevraciam. Redakcia si vyhradzuje právo krátenia, jazykovej a stylistickej úpravy príspevkov čitateľov.

• Verejné názory sa nemusia zhodovať so stanoviskom redakcie • Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín. Obnovu technologického vybavenia na vydávanie novín podporilo Ministerstvo vnútra SR, Úrad splnomocnenia vlády SR pre rómske komunity. Za obsah projektu zodpovedá výlučne občianske združenie Jekhetane-Spootu.

Za obsah projektu zodpovedá výlučne občianske združenie Jekhetane-Spolu. ♦

